

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ROMANISTIKU
KATEDRA ZA LATINSKI JEZIK I RIMSKU KNJIŽEVNOST

Nermin Hakalović

**ELEMENTI MEMOARSKE KNJIŽEVNOSTI
U CEZAROVIM *COMMENTARII DE BELLO
CIVILI***

Završni magistarski rad

Sarajevo 2021.

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ROMANISTIKU
KATEDRA ZA LATINSKI JEZIK I RIMSKU KNJIŽEVNOST

Nermin Hakalović

**ELEMENTI MEMOARSKE KNJIŽEVNOSTI
U CEZAROVIM *COMMENTARII DE BELLO
CIVILI***

Završni magistarski rad

Mentor

Van. prof. dr. Drago Župarić

Sarajevo 2021.

UVOD

Tema ovog rada je prikaz elemenata memoarske književnosti u djelu *Commentarii de bello civili* (*Komentari o građanskom ratu*). Ovo djelo je napisao Gaj Julije Cezar i u njemu je opisao građanski rat između njega s jedne strane i Pompeja i Senata s druge strane. Prije nego što je objavljeno ovo djelo Cezar je napisao i objavio *Komentare o galskom ratu* u kojima je opisao svoje upravljanje provincijom Galijom. Ubrzo nakon završetka građanskog rata u kojem je Cezar pobijedio, objavio je *Komentare o građanskom ratu* u tri knjige. *Komentari* obuhvataju period 49. i 48. g.pr.n.e. i u njima Cezar daje svoje viđenje sukoba koji je u historiji poznat kao građanski rat. Glavni cilj ovog rada je izdvojiti osnovne elemente memorske književnosti u djelu *Commentarii de bello civili*, u kojima je Cezar sebe branio, isticao, veličao ili sebe prikazivao u boljem svjetlu u odnosu na ostale.

Prije samog prikaza elemenata memoarske književnosti data su određena objašnjenja koja će omogućiti uvid u život samog Cezara, temu njegovog djela te komentara kao književne vrste. Tako je u prvom poglavlju prikazana kratka biografija Cezara, gdje su o njemu navedene osnovne historijske činjenice. Naravno, treba napomenuti da je teško napisati kratku biografiju Cezara, a da se ne izostave neke činjenice iz njegovog bogatog života.

U drugom poglavlju dat je pregled radnje *Commentarii de bello civili*, u svrhu uvoda u sadržaj djela koje se analizira. Navedeno je kako je Cezar ovo djelo napisao u tri knjige u kojima je opisao svoj sukob sa Pompejem i Senatom, od same senatske sjednice 1. januara 49. pr.n.e. pa do konačne Cezarove pobjede.

Kroz treće poglavlje su obrazloženi ciljevi i svrha pisanja jednog takvog djela, te njegova propagandna svrha i čemu je služila. Također, dato je objašnjenje kome je djelo bilo namijenjeno za čitanje i zašto je Cezaru bilo važno da se dođe do istine kakvu je on predstavio.

Četvrto poglavlje posvećeno je samim komentarima kao književnom žanru u antici i dat je jedan pregled od samog značenja te riječi, preko upotrebe kod antičkih pisaca do razloga zašto je sam Cezar pristupio takvom načinu pisanja. Kroz poglavlje su objašnjene razlike koje se javljaju kod pisaca historija i komentara kao i povezanost ova dva književna žanra.

Peto poglavlje predstavlja srž rada i ono je podjeljeno na pet dijelova u kojima su obrađeni elementi memoarske književnosti sa brojnim primjerima. Obzirom da je cijelo djelo *Komentari o građanskom ratu* prožeto Cezarovim likom i da gotovo nema stranice, a da se on sam ne spominje, bilo je teško izdvojiti brojne memoarske elemente. Ipak izdvojeni su određeni elementi koji najbolje odražavaju sliku i karakter samog Cezara kao i svrhu pisanja djela. Premda se čitanjem djela može izvesti zaključak kako je Cezar imao za cilj jedan objektivan prikaz *Građanskog rata*, analiziranjem i kritičkim posmatranjem pojedinih dijelova može se doći do činjenice da su Cezarovi ciljevi bili puno drugačiji. Stoga, kao jedan od prvih elemenata je uzeto Cezarovo apologetsko nastojanje koje ima dvostruku svrhu: prikazati sebe u Građanskom ratu nevinim, a druge, prije svega Pompeja, krivima.

Drugi značajan elemenat jeste čuvena *clementia Caesaris* tj. Cezarova blagost prema poraženim i zarobljenim neprijateljima. Rijetki su primjeri u historiji, a posebno u antici da je jedan vojskovođa na takav način davao milost prema neprijateljima kao što je to činio Cezar. Izdvojeni su primjeri u kojima je prikazana *clementia Caesaris* i obrazloženi su razlozi zašto je ona prisutna.

Pored ova dva elementa koji predstavljaju obilježje samih *Komentara*, obrađene su Cezarove organizacijske i vojničke sposobnosti. Cezar nije zaboravljao da se pohvali, ako bi određeni poduhvat uspio i uvijek je isticao koliko je on sam zaslužan za pobjede svojih vojnika.

Posljednja dva poglavlja daju pregled specifičnih odnosa, prije svega Cezara i Pompeja kao i Cezara prema vojnicima. Kroz sve tri knjige *Komentara* mogu se naći primjeri specifičnog odnosa između Cezara i Pompeja. Izdvojeni su primjeri kroz koje je Cezar nastojao da prikaže Pompeja kao osobu koja nije samo kriva za rat, već ga prikazuje i kao neodlučnog i nekarakternog vojskovođu. U poglavlju posvećenom odnosu Cezara i vojnika prikazana je upravo specifičnost tih odnosa.

Kada je u pitanju literatura koja je korištena za pisanje ovog rada onda je to osnovno djelo C. Julii Caesaris *De bello civili* kao i prevod spomenutog djela od Tom Smerdela. Što se tiče literature koja je korištena za poglavlja *Cilj i svrha djela* kao i *Komentari kao književna vrsta* onda treba spomenuti djelo *Caesar as man of letters* od F.E. Adcock kao i *Julius Caesars Bellum Civile and the Composition of a New Reality* od Ayelet Peer.

1. Biografija Gaja Julija Cezara

Gaj Julije Cezar (*C. Iulius Caesar*) živio je od 100. do 44. godine pr.n.e. Za vrijeme svog burnog života Cezar je postigao kao malo koji državnik prije i poslije njega. Bilo je u historiji Rimske Republike mnogo vojskovođa, mnogo državnika koji su postigli mnoge rezultate, ali samo je Cezar uspio da se o njemu govori više od dvije hiljade godina. Cezar je i danas neiscrpna tema za mnoge historičare koji u njemu vide jednog izvrsnog vojskovođu kao i osobu koja se usudila da se suprostavi Senatu i najmoćnijim ljudima Rima da bi ostvarila svoje zamisli.

Cezar je rođen u Rimu i premda je potjecao iz patricijske porodice, većinu svog života kao i političke karijere zalagao se za populare.¹ Odrastao je burnom periodu Republike, kada su se Gaj Marije² i Lucije Kornelije Sula³ borili za prevlast, a opredjeljenje za jednog značilo je da ti je neprijatelj drugi. Tako se i Cezar našao u nemilosti Sule kada je oženio Korneliju koja je bila kćerka Cine inače vjernog pristalice Marija. Ne želeći da se razvede, Cezar bježi na Istok kako bi izbjegao kaznu koju mu je namijenio Sula. Nakon smrti Sule vraća se u Rim 78. g.pr.n.e. gdje je našao veoma haotičnu situaciju u kojoj su populari bili desetkovani progonima i gdje je njihov vođa bio Marko Emilije Lepid. Lepid je Cezaru ponudio ugledan položaj, ali Cezar odbija i ubrzo nakon toga kreće na otok Rodos gdje se trebao u školi Apolonija Molona usavršavati u govorničkoj vještini. Međutim, tokom puta bio je zarobljen od gusara koji su za njega tražili otkupninu. Ubrzo nakon što je oslobođen Cezar se osvetio gusarima tako što ih je pohvatao i naredio da se pogube.

Nakon što se vratio u Rim počeo je sa gradnjom svoje političke karijere i krenuo je njegov *cursus honorum* tako što je 68. pr.n.e. bio imenovan za kvestora u Hispaniji, zatim 65. imenovan je edilom, 63. *pontifex maximum*⁴ i pretor 62. g.pr.n.e. Sve ove funkcije su bile preduslov kako bi se Cezar mogao kandidovati za konzula za kojeg je imenovan 59. g.pr.n.e.

---

¹ Njegova porodica je pripadala stranci optimata dok se on vjerovatno pod utjecajem Gaj Marija, koji je bio muž njegove tetke Julije, opredijelio za stranku populara.

² Gaj Marije (*Gaius Marius* 157.-86. pr.n.e.) čuveni rimski vojskovođa koji je izvršio reformu vojske i sedam puta biran za konzula. Poznat je po tome što je spasio Italiju od germanskih plemena Teutonaca i Cimbra kao i po tome da je vodio ogorčeni građanski rat protiv Sule.

³ Lucije Kornelije Sula (*Lucius Cornelius Sulla* 138.-78. pr.n.e.) bio je rimski vojskovođa i vođa optimata u građanskom ratu. Nakon što je pobijedio populare imenovan je diktatorom i počeo je da sprovodi proskripcije u kojima je ubijeno stotine njegovih protivnika bez suđenja.

⁴ Plutarh u Cezarovoj biografiji navodi: "Majko, danas ćeš svog sina vidjeti ili kao vrhovnog svećenika ili prognanika". Plutarh, knjiga III, 100.

Kroz ovaj period Cezar se nametnuo kao vođa populara i svojim postupcima poput držanja nadgrobno govora Marijevoj udovici Juliji, preko raskošnih priredbi i predstava koje je organizovao kao edil, do iskazane hrabrosti i vodstva tokom svoje preture u Hispaniji. Međutim, koliko je s jedne strane imao pristalica i prijatelja, toliko je s druge strane imao protivnika i neprijatelja. Cezar je znao za svoje protivnike i neprijatelje, pa je nastojao da se udruži u savez sa tada najmoćnijim ljudima Rima, Pompejem⁵ i Krasom. Godine 60. pr.n.e. njih trojica su formirali savez koji je u historiji poznat kao Prvi trijumvirat. Te godine je počela Cezarova borba za konzulat koja je uspješno završena tako da je 59. pr.n.e. zajedno sa Kalpurnijem Bibulom imenovan konzulom. Ono što je obilježilo njegov početak konzulate jeste da je on predložio Senatu da se usvoji agrarni zakon prema kojem bi se veteranima podijelila zemlja. Takav zakon je bio neprihvatljiv optimatima i počinje politička borba u kojoj je Cezar isposlovaio zakon, a Bibul zbog Cezarovog ignorisanja Senata se povukao među domaće lare čekajući kraj konzulata u kojem nije ništa mogao da uradi jer se Cezar za sva važnija pitanja uglavnom obraćao narodu. U tom periodu Cezar je uspio da mu se dodijeli petogodišnje namjesništvo u Galiji i zapovjedništvo nad tri legije. Naredne godine Cezar je krenuo da upravlja Galijom ostavljajući Rim svojim pristalicama i velikom broju protivnika i neprijatelja koji su čekali priliku da mu se osvete.

Njegovo namjesništvo u Galiji koje je trajalo do 59. do 50. g.pr.n.e. je bilo veoma uspješno s obzirom da je pacificirao cijelu provinciju, a sebi prisvojio velika bogatstva. U tom periodu tačnije 55. pr.n.e. savez između Pompeja, Cezara i Krasa je još jednom potvrđen. Međutim, situacija se promijenila nakon što je Kras poginuo borbi protiv Parta, a Pompej⁶ se približio Senatu i Katonu starim neprijateljem Cezara i njih dvojica postaju vođe optimata. U to vrijeme Cezar je imao namjeru da se ponovo kandiduje za konzula, ali se tome suprostavio senat koji je tražio raspusti vojsku i vrati se u Rim. Cezar je pristao da raspusti vojsku pod uslovom da je raspusti i Pompej, na što nisu pristali Katon i senat. Već 1. januara 49. pr.n.e. senat je naredio Cezaru da napusti zapovjedništvo nad vojskom, a pošto on to nije učinio senat

---

⁵ Gnej Pompej Veliki (*Gnaeus Pompeius Magnus* 106-48. pr.n.e) bio je jedan od najvećih rimskih vojskovođa. U Africi je potukao Marijeve pristalice i dobio naziv Veliki. Najveći vojni uspjesi su mu pobjeda nad gusarima koji su do tada gospodarili Mediteranom kao i pobjeda nad pontskim kraljem Mitridatom. Nakon velikih vojničkih pobjeda počeo se baviti politikom pa je zajedno sa Cezarom i Krasom dva puta sklopio politički savez. Nakon sukoba sa Cezarom i poraza kod Farsale 48. pr.n.e. sklonio se u Egipat gdje ga je na prevaru ubijen po nalogu Ptolemeja XIII.

⁶ Godine 54. pr.n.e. umrla je Julija Cezarova kćerka, a Pompejeva žena. Nakon čega se Pompej sve više udaljava od Cezara, a približava se senatskoj stranci i Katonu.

objavljuje *senatus consultum ultimum*, tj. proglašava Cezara državnim neprijateljem. Već 10. januara Cezar sa svojom vojskom prelazi rijeku Rubikon koja je bila granica njegove pokrajine kako bi se obračunao sa svojim neprijateljima kako je on isticao. Na taj način on je prekršio zakon koji je predviđao da vojskovođa ne smije sa vojskom stupiti na tlo Italije.

To je bio početak građanskog rata koji je trajao od 49. do 46. pr.n.e. i u kojem je Cezar vodivši brojne bitke pobijedio sve svoje protivnike. Tako je Pompeja pobijedio u čuvenoj bici kod Farsale 9. augusta 48. pr.n.e. a sam Pompej bježi u Egipat gdje je na prevaru ubijen po naređenju kralja Ptolomeja. Cezar se nakon dolaska u Egipat upleo u dinastičke borbe da bi osigurao prijestolje Kleopatri svojoj ljubavnici i kraljevoj sestri. U međuvremenu, kod Zele pobijedio je pontskog kralja Farnaka da bi ubrzo nakon toga ponovo morao da ratuje protiv vojske koju su organizovali Metel Scipion i Katon. Nakon nekoliko mjeseci ratovanja Cezar je izvojevao pobjedu kod Tapse 46. g. pr.n.e u kojoj je Scipion poginuo, a Katon se ubio kako ne bi pao u ruke svog smrtnog neprijatelja.

U periodu građanskog rata Cezar je imenovan diktatorom prvo privremeno, da bi 46. pr.n.e. imenovan na deset godina, a 44. g.pr.n.e. doživotno. Cezar je izvršio brojne reforme pa je senat proširio na 900 članova, podijelio rimsko građansko pravo stanovnicima transpadanske Galije, uredio upravu provincija, donio zakon *lex sumptuaria* o ograničenju prekomjerne rastrošnosti, utemeljio brojne kolonije izvan Italije, uveo julijanski kalendar i dr. Međutim, brojne reforme koje je Cezar započeo i zamislio su prekinute zbog njegovg ubistva od strane njegovih protivnika koje su predvodili Marko Junije Brut i Gaj Kasije. Zamjerajući Cezaru da je ukinuo institucije Republike i optužujući ga da želi da bude kralj Rima, zavjerenici su 15.marta 44. pr.n.e. u senatu izvršili njegov ubistvo čime je prekinut reformski proces, a započeo novi građanski rat.

Cezar ne samo da je bio veliki vojskovođa i reformator, on je bio i pisac koji je napisao vlastita *res gestae* koja se i danas čitaju i analiziraju. Cezar je pisao pjesme, gramatičke i retoričke spise, kao i epistule, ali većinom je izgubljeno ili fragmentarno sačuvano do danas. Ipak ono što je važno jeste da su se sačuvala dva njegova najvažnija djela, a to su *Komentari o galskom ratu (Commentarii de bello galico)* i *Komentari o građanskom ratu (Commentarii de bello civili)*. Ova dva djela predstavljaju vrijednost ne samo kao historijski izvor već i kao književna djela koja nam pružaju obilje, ne samo općih informacija već nam daju sliku kako je Cezar vidio *Galski rat*, a posebno kako je prikazao *Građanski rat*.

2. Tema i radnja u *Commentarii de bello civili*

Gaj Julije Cezar je *Komentare o građanskom ratu (Commentarii de bello civili)*⁷ napisao u tri knjige u kojima je opisao svoj sukob sa Pompejem i Senatom. Cezar je prvu knjigu počeo sa sjednicom senata na kojoj se raspravljalo o Cezarovom pismu u kojem je Cezar iznio mišljenje kako da se sukob riješi, a da ne dođe do rata. Prema Cezaru sukob se trebao riješiti tako što bi se on sam odrekao Galije i vojske uz uslov da se Pompej odrekne Hispanije i raspusti svoje trupe. O ovom zahtjevu Cezara raspravljalo se u senatu i odlučeno je na prijedlog senatora Metela Scipiona⁸ da se Cezar proglasi neprijateljem domovine ukoliko ne raspusti vojsku do određenog datuma.⁹ Premda su narodni tribuni uložili veto, on je poništen na sjednici senata 7. januara uz uvođenje mjera *senatus consultum ultimum*¹⁰ kojim su konzuli ovlašteni da se brinu za sigurnost države.

Nakon ovih dešavanja, Cezar počinje sa opisivanjem sukoba u kojem s jedne strane se nalazi on, a s druge Pompej i senat. Cezar je 11. januara 49. g.pr.n.e, prešao rijeku Rubikon¹¹ i krenuo u pohod na Rim. Dalje opisuje kako su osvajani gradovi uz jadransku obalu i kako su mu pojedini gradovi otvarali vrata i stanovništvo ga oduševljeno dočekivalo, dok je neke gradove morao da osvoji. Poslije ovakvih brzih uspjeha Cezara u Rimu nastaje panika, a ni Pompej ni senat nisu imali pravi način kako da se suprostave Cezaru pa su cijelo vrijeme izbjegavali otvorenu borbu. Pompej je sa vojskom pobjegao na područje Grčke, a Cezar odlučuje da ide u Rim i šalje svoje legate da se obračunaju sa pompejvcima po drugim dijelovima Carstva prije svega na Sardiniji, Siciliji i Africi. Sam Cezar je odlučio da ide u osvajanje Hispanije kao jednog od snažnijih uporišta Pompeja. Tokom tog pohoda Cezar je opsjeo grad Masilju u Galiji koja je, premda neutralna, ipak prešla na stranu pompejevaca. Cezar opsadu prepušta svom legatu Gaju Treboniju, a sam krenu na Hispaniju. Cezar dolazi do Ilerede

---

⁷ Dalje će kroz rad kada je u pitanju samo djelo *Commentarii de bello civili* biti korišten termin *Komentari*.

⁸ Kvint Cecilije Metel Pij Scipion Nasika (*Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio Nasica*, 98. - 46. pr.n.e.), poznat kao Metel Scipion bio je rimski vojskovođa i političar i jedan od vođa optimata.

⁹ *Caes. Bell. civ. 1.2. - uti ante certam diem Caesar exercitum dimittat; si non faciat, eum adversus rem publicam facturum videri.*

¹⁰ Kad bi se senatu činilo, da je država u opasnosti, odredio bi u prijašnje vrijeme, da se imenuje diktator, a poslije bi konzulima dao diktatorsku punomoć. *Senatus consultum ultimum: Videant consules, ne quid res publica detrimenti capiat.* Musić, 114.

¹¹ Cezar u *Komentarima* uopće ne spominje da je prešao rijeku Rubikon, svjesno prešućujući činjenicu da je prekršio rimske propise prema kojima nijedan rimski vojskovođa ne smije sa vojskom ući u Italiju.

gdje je nakon velikih poteškoća, nevolja i velikih bitki uspio pobijediti neprijatelja. Cazar je s opisom bitke kod Ilerde završio sa *Komentarima* prve knjige.

Druga knjiga počinje sa opsadom grada Masilje koja je već spomenuta u prvoj knjizi. Veći dio ove knjige opisuje opsadu grada Masilje od strane Cezarovih legata. Borbe za Masilju su bile žestoke uz upotrebu raznih vojnih oruđa koja je Trebonije koristio kako bi zauzeo grad. Premda su Masiljani doživjeli poraz na moru nisu se predavali već su nastojali da raznim varkama odbrane grad. Cezar opisuje nastojanje svojih zapovjednika da osvoje grad i lukavstva Masiljana koja nisu urodila plodom jer su se morali na kraju predati. Dalje se opisuje rat u Hispaniji koji je Cezar uspješno završio. Nakon toga se vraća u Rim gdje je primio diktatorske ovlasti gdje je počeo spremati svoj konačni obračun sa Pompejem koji će biti opisan u trećoj knjizi. Na kraju druge knjige prikazan je pohod cezarovog zapovjednika Gaja Skribonija Kuriona u Afriku koji je završio tako što ga je potukao numidski kralj Juba dok je sam Kurion poginuo.

Treća knjiga opisuje njegov kratki boravak u Rimu i sukob tj. borbe protiv Pompeja. Za vrijeme kratkog boravka u Rimu, Cezar je, nakon što je izabran za konzula, donio dekrete kojima je riješio neka finansijska pitanja, riješio pitanje dugove i dao amnestiju političkim osuđenima. Cezar je skupio vojsku u Brundziju odakle je prebacio na područje Epira. Pompej je skupio veliku vojsku koju je prema Cezaru skupljao cijelu godinu. Cezar je nakon iskrcavanja počeo da osvaja mala mjesta, a na vijest o tome Pompej mu je krenuo u susret. Ubrzo dolazi do manjih sukoba u kojima su obe strane imale gubitke. Međutim, Pompejevi vojnici su otkrili slabu tačku Cezarovih utvrđenja, pa je Pompej odlučio da napadne iz tri smjera što je dalo rezultat pa su probijene odbrambene linije Cezara, a njegovi vojnici su se morali povući. Samo dolaskom Marka Antonija spriječen je potpun poraz Cezara. Cezar je imao velike gubitke i izgubio je bitku, ali to Pompej nije znao iskoristiti. Cezar se povukao do mjesta Farsale gdje je ubrzo došao i sam Pompej. Tu se desila čuvena bitka između Cezara i Pompeja u kojoj je Cezar više taktički nadmudrio Pompeja i nanio mu težak poraz. Pompej bježi sa ratišta u Egipat gdje je očekivao gostoprimstvo, ali je tu ubijen. Cezar je krenuo za Pompejem u Egipat i nakon dolaska saznao je za tragičan kraj svog neprijatelja. Posljednji dio treće knjige govori o dinastičkim borbama u Egiptu i početku Aleksandrijskog rata.

3. Cilj i svrha djela *Commentarii de bello civili*

Svako napisano djelo ima svoj cilj, tako i Cezarovi *Komentari* (*Commentarii de bello civili*) koji su napisani u tri knjige. Cezarov cilj je bio da prije svega opravda sebe i svoju pobjedu u jednom sukobu koji je iz političkih previranja prešao u pravi rat. Za razliku od *Galskog rata* u kojem je opisao svoje vojne pobjede nad stranim narodima, ovdje je trebao da prikaže pobjedu nad svojim neprijateljima, a ujedno rimskim građanima. Trebao je da napiše svoju odbranu pred narodom Rima i da svoje neprijatelje prije svega pompejevce prikaže glavnim krivcima za sukob koji se desio. Tema Cezarovih *Komentara* su prije svega njegova *res gestae* i samim tim manja je objektivnost nego stari *Komentari* koji daju čistu informaciju. Cezar daje informacije, daje nam čiste činjenice koje su bez sumnje odabrane i preuređene. Kroz njih se mogu lako prepoznati autobiografski i memoarski elementi u kojima je Cezar kroz vid objektivnosti govorio o sebi. Treba naglasiti da nijedan čovjek, bez obzira koliko nastojao da velike događaje opiše iskreno ne može ih predstaviti sa potpunom objektivnošću ukoliko je sam sudionik takvih događaja.

Cezarovi *Komentari* imaju određene propagandne elemente koji imaju tendenciju da se on prikaže u boljem svjetlu nego što su ga prikazivali njegovi politički neprijatelji. Osnova te propagande jeste bila da se njegova aktivnost prikaže kao zakonita, a da se aktivnost protivnika prikaže kao ilegalna. To je podrazumijevalo da je on je na strani zakona i pravednosti što se ne može reći za njegove neprijatelje koje nastoji da prikaže kao uzurpatore i protivnike mira.

S obzirom da je Cezar *Komentare* pisao i objavio veoma brzo¹², može se zaključiti da mu je cilj bio da njegova istina o sukobu što prije dođe do odabrane publike. Prve dvije knjige *Komentara* imale su svrhu da odgovori na sve navode o njegovom ponašanju na početku rata, dok je treća knjiga bila pripovijest o pobjedi nakon rata.¹³

Cezar je *Komentare* pisao odabranoj publici koja je bila raznolika. Oni su bili namijenjeni prije svega njegovim pristalicama koji su čitajući *Komentare* mogli slobodno da kažu da nisu pogriješili jer se Cezar ponašao milosrdno i stalno tražio mir, a njegovi protivnici su postupali okrutno. *Komentari* su bili namijenjeni i njegovim protivnicima kako bi uvidjeli

---

¹² Peer, 2015. 9.

¹³ Isto, 5.

slabost, kako moralnu tako i vojničku njihovih vođa posebno Pompeja. Posebna čitalačka publika bio je rimski narod koji je za Cezara imao važnu ulogu. Rimski narod je česta tema *Komentara* i Cezar se na dosta mjesta poziva na svoju privrženost narodu i čak navodi kako mu je teško palo što su mu politički neprijatelji oduzeli naklonost naroda: *Doluisse se, quod populi Romani beneficium sibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur.*¹⁴ (Ražalostilo ga je što su mu politički neprijatelji oteli naklonost rimskoga naroda.)

Može se pretpostaviti da je Cezaru važno bilo da istina o ratu kao i o njegovoj ulozi u odbrani rimskog naroda što prije dođe u javnost. Cezar se često poziva na odbranu rimskog naroda kako bi im na određen način pokazao da se on bori za njihova prava. Također, kroz djelo je trebalo udaljiti rimski narod od Senata i Pompeja i pokazati rimskom narodu da je on jedina ispravna osoba u ovom sukobu. On nije želio sukob, ali je morao da se suprostavi nepravdi koja se prema njemu čini. Trebalo je prikazati Pompeja, njegovog glavnog protivnika, kao osobu koja nije željela mir i kao jednog krivca za rat koji se desio. Naravno pod određenom dozom objektivnosti na kojoj Cezar insistira cijelo vrijeme, on ističe kako su Pompeja zaveli i pokvarili Cezarovi politički neprijatelji.¹⁵ U konačnici svrha samog djela i jeste bila da se pokaže izvrsnost i hrabrost Cezara i njegovih djela, a slabost, neodlučnost i kukavičluk Pompeja i njegovih pristalica.

U osnovi, Cezar je napisao djelo koje ima apologetske ciljeve i važno mu je bilo kako će na to reagovati ne samo njegove pristalice već i njegovi politički protivnici. Njegovo djelo je važan prikaz jednog od burnih perioda rimske historije u kojem je on dao svoje viđenje građanskog rata i premda napisano kako bi se zadovoljilo njegovo nastojanje da bude objektivan ipak se mogu prepoznati mnogobrojni elementi u kojima on sebe ističe, veliča i što je najvažnije opravdava za sve ono što se desilo tokom građanskog rata.

---

¹⁴ Caes. *Bell. civ.* 1.9.

¹⁵ *Isto*, 1.7.

4. Komentari kao književna vrsta u antici

Cezarovo djelo *Komentari*¹⁶ tj. zapisi, dnevnic i bilješke pripada memoarskoj književnosti i služilo je autorima kao oblik u kome su nastojali da opravdaju svoje postupke i isticali svoje zasluge.¹⁷ Cezarovi *Komentari* su jedini kompletni očuvani i samim tim predstavljaju djelo koje je od iznimne važnosti ne samo za rimsku književnost već i za samu historiografiju. Jedno od pitanja na koje će se pokušati dati odgovor u ovom radu jeste zašto je Cezar pristupio pisanju djela kroz formu *Commentarii*. Djela *Commentarii* su brojni antički pisci upotrebljavali mnogo prije samog Cezara. Sama riječ *commentarius* u latinskom jeziku ima značenje dnevnik, bilješke, javna knjiga ili zapisnik koji su vodili magistrati i svećenici. Također, latinska riječ *commentarii* odgovara grčkoj riječi *hypomnena* (ὕπόμνημα) koja ima značenje sjećanje, opomena hronika.¹⁸ Samo porijeklo pisanja *hypomnena* bilo službeno ili privatno nalazimo još u vrijeme Aleksandra Velikog. Kao službeni zapisi nalazimo ih u administraciji poput birokratskih zapisa ili kao sudski dnevnic. U privatnom životu oni su mogli biti pisani materijali za govore ili memorandum. Što se tiče vojske *hypomnena* bi mogli biti vojni dnevnic generala i izvještaji kako je to pronađeno u papirusima za vrijeme vladavine Ptolomeja VIII.¹⁹ Prema tome za *hypomnenu* ili *commentarii* se može reći da su to zapisi činjenica koje su primijetili sami autori ili su njima važni. Takvi bi bili originalni *commentarii* u kojima književni stil i dotjeranost forme nije bio prioritet.

Kao suprotnost njima su *historia*²⁰ koje su za Rimljene predstavljale dostignuće literarne umjetnosti. Autor koji je pisao *historia* je iznad svega bio stilist: ono što je on smatrao ljepotom pisanja je bio njegov glavni cilj, a ne otkrivanje istine. Ovo ne znači da njegov rad ne bi trebao biti vjerodostojan i iskren, ali vrijednost *historia* i vrijednost uspostavljanja istinitosti činjenica nisu jedna već dvije vrijednosti.²¹

---

¹⁶ Marević J.- *Commentarius*, -ii, m. = 1.dnevnik, bilješke ili komentari dnevnih događaja bilo privatnih ili historijskih, 2. javna knjiga, spis, zapisnik kojis u vodili magistrate, svećenici itd.

¹⁷ Flašar, 273.

¹⁸ Gorski, ὑπόμνημα = sjećanje, spomen, opomena, spomenica, hronika, str. 580.

¹⁹ Adcok, 7.

²⁰ Isto, 8.

²¹ Isto.

Između originalnih *commentarius* i *historia* postoji prostor za nešto što nije ništa od toga, nešto što je više kao prvo po sadržaju, a manje kao drugo u stilu. To je sam razvoj *commentarius* u rimskoj književnosti i to je nešto što je više rimsko nego grčko.²²

U Rimu su magistrati napisali komentare i senatu ih predstavili kao službena izvješća o svojim postupcima. Ipak, taj se izraz također odnosi na osobne memoare uglednika i kao takvi služili su kao autobiografije (na primjer, Sulini izgubljeni memoari i Ciceronov komentar njegove konzularne godine).²³

Među preživjelim komentarima Cezarovi zauzimaju značajno mjesto, pogotovo jer su do nas došli netaknuti, a ne kao fragmenti. Međutim, Cezarovi komentari teško mogu poslužiti kao uzor ostalim komentarima na latinskom jer jednostavno ne postoji dovoljno materijala za usporedbu.

Povezanost između Cezarovih komentara i pisanja historije i pitanja je li Cezar zapravo historičar također je potaknula brojne rasprave.²⁴ Komentari dijele nekoliko karakteristika pisanja historije (poput upotrebe izravnog govora, analize događaja s različitih gledišta, osjećaja za hronološke odnose i razvoj, karakterizaciju, čak i ideju uzročnosti), dok istodobno ostaju odani osnovama žanra *commentarius* i služe za osvjetljavanje *res gestae* jedne osobe²⁵. Možda je ipak Ciceron dao pravu sliku Cezarovog djela kada je u svom djelu *Brut*, napisao nakon čitanja *Komentara* kako su napisani da drugi imaju materijal za njihove potrebe ako budu pisali *historia*²⁶. Tako i Hirtius u svom predgovoru osme knjige *Galskog rata* piše da su Cezarovi *Komentari* objavljeni da piscima ne nedostaje znanja o velikim događajima.²⁷

Treba napomenuti da je Ciceron imao dosta pohvalnih riječi o *Komentarima*, pa u *Brutu* piše kako su oni *nudi enim sunt, recti et venusti, omni ornatu ornationis tamquam veste detracta*, i dodaje *nihil est enim in historia pura inlustri brevitare dulcius*.²⁸

---

²² Isto, 9.

²³ Peer, 2.

²⁴ Isto, 3.

²⁵ Isto.

²⁶ M.Tulli Ciceronis, *Brutus*, 262.

²⁷ Aulus Hirtius, VIII, *Constat enim inter omnes nihil tam operose ab aliis esse perfectum, quod non horum elegantia commentariorum superetur: qui sunt editi, ne scientia tantarum rerum scriptoribus deesset, adeoque probantur omnium iudicio ut praerepta, non praebita, facultas scriptoribus videatur.*

²⁸ M.Tulli Ciceronis, *Brutus*, 262.

Ipak u konačnici ako se postavi pitanje zašto je Cezar odabrao određeni žanr *commentarius*, onda se može samo pretpostaviti da je Cezar imao za cilj da piše djelo koje će mu donijeti najviše koristi, da bude objektivno i da izazove pažnju kod onih prema kojima je namijenjena. On je *Komentare* prilagodio svojim političkim svrhama i služili su kao idealno sredstvo za prenošenje historijskih interpretacija onako kako je njemu najviše odgovaralo. Premda su se njegovi ciljevi u pisanju *Galskog rata* i *Građanskog rata* nesumnjivo u nekim pogledima razlikovali, podudarali su se dovoljnoj mjeri pa nije bilo razloga za promjenu oblika. Samim tim pisanje komentara o Građanskom ratu dvije godine nakon što je dovršio svoj posljednji komentar o galskim neprijateljstvima dalo je kontinuitet i tako je samo podsjetio čitatelje da je Cezar iz *Građanskog rata* bio isti čuveni general koji je umirio Galiju, s kojim je većina čitatelja već bila upoznata.

Cezar nije imao potrebu izmišljati novu književnu ličnost već je upotrijebio onu koju je vješto stvorio i samo je nastavio koristiti, ali sa drugim sudionicima. Na taj je način potvrdio svoj status pobjedničkog i milosrdnog generala, sada nesvjesno uvučenog u borbu za opstanak unatoč velikim uslugama Republici. Nije ni čudo što u svom prvom govoru u *Građanskog rata* Cezar spominje svoje podvige u Galiji.²⁹ Tako da slobodno se može reći da je *Građanski rat* nastavak *Galskog rata*, u kojem on ne mijenja stil i žanr već želi da se ne zaborave njegovi podvizi koji su ga proslavili i da sebi osigura slavu kroz novi sukob koji on nije želio, a mora ga voditi.

Na kraju treba napomenuti da je Cezar izabrao *Komentare* kako bi nastojao da bude objektivn, pisao je u trećem licu i ako bi komentare posmatrali kao Cezarove izvještaje narodu na Forumu onda je razumljiva ta upotreba trećeg lica. Također, dao je brojne korisne informacije kako sa svoje strane tako i sa protivničke, ali kroz sve to se provlačila jedna osoba, a to je bio on sam. Cezar nije kroz svoje pisanje propuštao da sebe stavi u prvi plan bilo da opravda sebe, bilo da se istakne kroz svoje sposobnosti, bilo da pokaže koliko je bio milosrdan prema svojim protivnicima. On je u cjelokupne *Komentare* usadio dio sebe s ciljem da pokaže tadašnjim čitaocima kakav je bio genij u vojničkom smislu, ali i da pokaže kako je ustvari bio nevin u sukobu rimskih građana. Premda u djelu ima brojnih dijelova koji daju puke informacije kao

---

²⁹ Caes. *Bell. civ.* 1.7.

što su komentari i zamišljeni, kroz veliki dio se provlače elementi memoarske književnosti koje je Cezar veoma lijepo prikazao u svoju korist.

5. Elementi memoarske književnosti u *Commentarii de bello civili*

U narednim poglavljima bit će govora o samim elementima memoarske književnosti kod Cezara u *Commentarii De bello civili*. Premda je Cezar kroz svoje djelo nastojao da dá vjerodostojne informacije o *Građanskom ratu* i izbjegavao da se kroz sam tekst izdiže ipak se kroz djelo mogu primjetiti određeni književni elementi koji spadaju u memoarsku književnost. Sami komentari nisu zamišljeni da i ističu autora, već da daju informaciju o događajima i Cezar veći dio se drži toga. Međutim, kroz same tri knjige *Građanskog rata* se mogu pronaći određeni dijelovi ili rečenice u kojima Cezar nastoji da predstavi sebe bilo kroz neka svoja razmišljanja, bilo kroz viđenja drugih.

On sebe vidi kao pravednu i neukaljanu osobu koja je ušla u rat ne svojevolarno već što je morala i što je to bio interes rimskog naroda. Elementi memoarske književnosti se mogu pronaći u sve tri knjige *Komentara* gdje Cezar nastoji da sebe i svoje zasluge spomene, nekad direktno nekad indirektno. Za Cezara je važno bilo da se predstavi u što boljem svjetlu, a da svoje protivnike predstavi kao negativce. Tako u *Građanskom ratu* se može naći dosta primjera gdje Cezar kroz naizgled običan izvještaj spomene svoje zasluge, svoje dobročinstvo, ljubav drugih prema njemu, odnos prema vojnicima i ono što je svakako najvažnije njegov odnos prema Pompeju i Senatu. Kroz sve te primjere se mogu vidjeti elementi memoarske književnosti u kojima Cezar nije zaboravljao spomenuti svoje zasluge kad god je to trebalo. Kroz naredna poglavlja bit će prikazani elementi memoarske književnosti koji daju jasan prikaz nastojanja Cezara da istakne sebe i svoje zasluge.

Svakako najvažniji element memoarske književnosti u *Commentarii de bello civili* jeste njegovo nastojanje da opravda sebe u *Građanskom ratu*. Kroz brojne primjere koji su navedeni u ovom radu može se primjetiti Cezarov stav kako on nije kriv za početak rata već druga strana. On smatra da je ušao u rat jer je morao, njemu je učinjena velika nepravda od njegovih političkih neprijatelja. Termini koji su česti kod Cezara su mir i pravda, gdje naglašava kako je želio mir i kako mu je pravda bila na prvom mjestu.

Drugi elemenat memoara koji je u ovom radu obrađen jeste Cezarova *clementia* tj. njegova milost prema protivnicima i njegovim političkim neprijateljima. Cezar ne propušta da navede kako je on bio milostiv prema zarobljenim neprijateljskim vojnicima. On vodi računa da se ne dogodi neko veliko zlo, da dobro postupa prema zarobljenim vojnicima kako zapovijednicima tako i prema običnom vojniku jer njemu su svi važni.

Premda nema sumnje kako je Cezar bio veliki vojskovođa i političar, on je imao i brojne druge sposobnosti koje se mogu pronaći u njegovom djelu, a to su njegove organizacijske i taktičke vještine koje on ne propušta da spomene. Njegova vještina da analizira konfiguraciju terena, da upravlja većim građevinskim operacijama, da samostalno postavlja vojničku taktiku prema neprijatelju i da donosi ključne odluke samo su neki od primjera koji su navedeni u ovom radu kao memoarskih elemenata gdje Cezar naglašava svoje sposobnosti.

Posebna pažnja posvećena je odnosu Cezara i Pompeja koji su bili u suštini osnova sukoba. Činjenica je da je Pompej bio jedina osoba na koju se Senat i oligarhija okupljena oko Katona mogla osloniti i da je on bio glavni protivnik Cezara. Cezar je imao poštovanja prema Pompeju znajući koliko je Pompej doprinio na vojničkom polju za Rim, ali ovo je bio sukob u kojem može pobijediti samo jedan. S obzirom da Cezar nije mogao sebe optužiti za sukob onda kroz cijelo djelo okrivljuje Pompeja. Kroz brojne primjere je prikazao sebe kao osobu koja je borac za mir, tako što je slao brojne mirovne ponude dok ih je Pompej sve odbijao.

U posljednjem dijelu je dat prikaz odnosa Cezara i vojnika u kojem je objašnjen njegov specifičan odnos prema vojnicima. Posebnost tog odnosa jeste njegova bliskost i briga prema njima, a s druge strane to je vraćeno njihovom vjernom odanošću prema svom vojskovođi.

5.1. Apologetski primjeri memoarske književnosti u *Commentari de bello civili*

U prvim poglavljima *Komentara* se može primjetiti kako Cezar nastoji da prije svega opravda sebe i svoju nevinost u samom sukobu sa Pompejem i Senatom, pa će tome biti posvećena pažnja. Tako se elementi memoarske književnosti u *Komentarima* nalaze već u samoj prvoj rečenici kada Cezar opisuje reakciju senatora na njegovo pismo kojim je nastojao da riješi novonastalu krizu. Pismo je jedva pročitano u Senatu, ali se o njemu nije moglo dati izvještaj tako da Cezar svoje *Komentare* počinje:

*Litteris C. Caesaris consulibus redditis aegre ab his impetratum est summa tribunorum plebis contentione, ut in senatu recitarentur; ut vero ex litteris ad senatum referretur, impetrari non potuit.*³⁰

(Konzulima su uručili Cezarovo pismo. Narodni tribuni jedva jedvice su uspjeli postići da se pismo pročita u Senatu. Ipak im nije pošlo za rukom da se o njemu dade izvještaj pred Senatom.)

Kroz ovu rečenicu se da naslutiti kako će dalje teći izlaganje *Komentara*, koje Cezar počinje sa svojim pismom i ukazuje da je jedan od ciljeva da prikaže sebe nevinim u sukobu koji predstoji. Kroz naredna poglavlja Cezar daje prikaz žestokih rasprava u senatu na kojima je on bio glavna tema, a Scipion kao njegov politički protivnik se žestoko borio da se Cezar proglasi za državnog neprijatelja:

*Sic vocibus consulis, terrore praesentis exercitus, minis amicorum Pompei plerique compulsi invitati et coacti Scipionis sententiam sequuntur: uti ante certam diem Caesar exercitum dimittat; si non faciat, eum adversus rem publicam facturum videri.*³¹

(Tako je većina zbog konzulâ, zatim zbog terora prisutne vojske i protiv svoje volje bila primorana pristati uz Scipionov prijedlog koji je glasio: potrebno je da Cezar do određenog datuma raspusti vojsku. Ako to ne učini, držat ćemo da sprema državni prevrat, tj. da je neprijatelj države.)

Ovdje Cezar naglašava da zbog konzula i terora vojske većina senatora staje uz Scipionov prijedlog, ako Cezar ne raspusti vojsku da se proglasi neprijateljem. Može se primjetiti da se Cezar ne plaši istaknuti da je od pojedinaca okarakterisan kao neprijatelj države, ali i kako su predstavnici narodnih tribuna bili protiv toga pa navodi: *Intercedit M. Antonius, Q. Cassius, tribuni plebis.*³² (Protiv toga prijedloga prosvjedovali su pučki tribuni Marko Antonije i Kvint Kasije.)

Cezar opravdava sebe kada je i u pitanju najveća senatska odluka, pa napominje kako se ona nije prije donosila, ako nije prijetila Rimu opasnost:

Decurritur ad illud extremum atque ultimum senatus consultum, quo nisi paene in ipso urbis incendio atque in desperatione omnium salutis sceleratorum audacia

---

³⁰ Caes. *Bell. civ.* 1.1.

³¹ *Isto*, 1.2.

³² *Isto*.

*numquam ante descensum est: dent operam consules, praetores, tribuni plebis, quique pro consulibus sint ad urbem, ne quid res publica detrimenti capiat.*³³

(Zatekla ih je krajnja i najveća senatska odluka,102 a ta nikad prije nije bila tako smjela osim ako nije prijetila propast samome Rimu ili ako su svi izgubili nadu u spas svih. Odluka je glasila: neka konzuli, pretori i pučki tribuni pripaze da država ne pretrpi kakvu štetu.)

Nakon odluke Senata, narodni tribuni bježe kod Cezara koji se nalazio u Raveni gdje je čekao odgovor na svoje kako on navodi umjerene zahtjeve:

*Profugiunt statim ex urbe tribuni plebis seseque ad Caesarem conferunt. Is eo tempore erat Ravennae expectabatque suis lenissimis postulatis responsa, si qua hominum aequitate res ad otium deduci posset.*³⁴

(Poslije toga narodni su tribuni odmah pobjegli iz Rima i sklonili se kod Cezara. On se tad nalazio u Raveni i očekivao odgovor na svoje vrlo umjerene zahtjeve, ne bi li se sve to moglo mirno izravnati u granicama ljudske pravde.)

Nakon što je shvatio da Senat nije povoljno reagovao na njegove prijedloge Cezar se obraća vojnicima kojima je objasnio kakve su prema njemu nepravde učinjene. Interesantno je njegovo spominjanje Sule, gdje navodi kako bez obzira što je onemogućio narodnim tribunima ovlasti ipak im nije oduzeo pravo intercesija.³⁵ Ovdje Cezar brani pravo narodnih tribuna i ponovo naglašava da se najveća senatska odluka donosila samo u iznimnim slučajevima poput loših zakona, pobune tribuna ili ustanka naroda, što napominje da se nije desilo:

*Novum in re publica introductum exemplum queritur, ut tribunicia intercessio armis notaretur atque opprimeretur, quae superioribus annis armis esset restituta. Sullam nudata omnibus rebus tribunicia potestate tamen intercessionem liberam reliquisse. Quotiencumque sit decretum, darent operam magistratus, ne quid res publica detrimenti caperet (qua voce et quo senatus consulto populus Romanus ad arma sit vocatus), factum in perniciosis legibus, in vi tribunicia, in secessione populi templis locisque editoribus occupatis.*³⁶

(Izjavio je da je ogorčen što je u državnom životu nastala neobična pojava da se intercesije pučkih tribuna oružjem sprečavaju i dokidaju. Premda je Sula bio potpuno

---

³³ Isto, 1.5.

³⁴ Isto.

³⁵ Sula jeste u velikoj mjeri ograničio vlast tribuna, ali Cezar napominje da im nije oduzeo osnovno pravo intercesija tj. pravo prosvjeda.

³⁶ Caes. *Bell. civ.* 1.7.

ograničio tribunske ovlasti, ipak je tribunima ostavio kao neprikosnovenu slobodu intercesije, prosvjeda. Zatim, koliko god se puta zaključilo da magistrati pripaze da ne bi država pretrpjela kakvu štetu – a ta je senatska odluka pozivala rimski narod na oružje – to se uvijek događalo kad bi se donosili pogibeljni zakoni, kad su tribuni bili nasilni, zatim za vrijeme ustanka ili kad je narod zauzeo hramove i uzvišena mjesta u Rimu.)

Pored toga što nastoji da opravda sebe u *Komentarima* Cezar svakako ne propušta priliku da prikaže i svoje političke neprijatelje po mogućnosti u negativnom smislu. Jedno od takvih jeste njegovo obraćanje Senatu nakon ulaska u Rim u kojem on želi da dokaže kako on nije želio vanredne počasti, kako su narodni tribuni bili uz njega, ali da su Katon i Pompej bili protiv njega:

*His rebus confectis Caesar, ut reliquum tempus a labore intermitteretur, milites in proxima municipia deducit; ipse ad urbem proficiscitur. Coacto senatu iniurias inimicorum commemorat. Docet se nullum extraordinarium honorem appetisse, sed exspectato legitimo tempore consulatus eo fuisse contentum, quod omnibus civibus pateret. Latum ab X tribunis plebis contradicentibus inimicis, Catone vero acerrime repugnante et pristina consuetudine dicendi mora dies extrahente, ut sui ratio absentis haberetur, ipso consule Pompeio;*³⁷

(Kad je završio pripreme, Cezar je odveo vojnike u najbliže municipije da se za preostalo vrijeme odmaraju od napora. Sam je oputovao u Rim. Kad je sazvao Senat, naveo je pred senatorima nepravde svojih političkih protivnika. Dokazivao je da osobno nije nikad čeznuo za nekom izvanrednom počasti, nego je čekao onoliko vremena koliko zakon traži za konzulat, a usto je bio zadovoljan s onim što je bilo slobodno svakom drugom građaninu. Deset narodnih tribuna predložilo je da se na njega, iako je odsutan, treba obazrijeti kod samih izbora, ali su se politički protivnici tome protivili. Najgorčeniije se protivio Katon, jer je prema svojoj staroj navici odlagao da otvorenije nastupi i uglavnom gubio vrijeme. Takav je bio i konzul Pompej.)

Dalje tokom govora u Senatu ističe kako je prema njemu činjena nepravda, iako je on stalno nastojao da se dođe do sastanka i da se pregovara sa Pompejem :

*Iniuriam in eripiendis legionibus praedicat, crudelitatem et insolentiam in circumscribendis tribunis plebis; condiciones a se latas, expetita colloquia et denegata commemorat.*³⁸

(Naglasio je nepravdu koja se očitovala u činjenici što su mu bili preoteli legije, a zatim okrutnost i preuzetnost kad su ograničili prava pučkih tribuna. Još je spomenuo kako je slao ponude i molio za sastanak.)

---

³⁷ Isto, 1.32.

³⁸ Isto.

Zaista se Cezar trudio da pokaže sebe u najboljem svjetlu pred senatorima, a pravda mu je na prvom mjestu i pravednošću želi da nadvisi druge pa završava govor rečenicom:

*Se vero, ut operibus anteire studuerit, sic iustitia et aequitate velle superare.*³⁹(Izrazio je još da on želi pravednošću i pravdom na jednak način nadvisiti druge kao što je nastojao ratnom snagom.)

Jedan od primjera u kojima Cezar nastoji da prikaže sebe kao osobu koja je željela mir jeste i pismo koje je poslao Scipionu u toku borbi protiv Pompeja u okolini Dirahije. U tom pismu on naglašava kako je cijelo vrijeme pokušavao da dođe do mira, kako on nje kriv već izaslanici koji se nisu usudili na vrijeme obratiti Pompeju. Nadalje smatra kako Scipion zbog svog ugleda može Pompeja nagovoriti na mir i da će ga svi hvaliti ukoliko se to desi:

*Huic dat litteras mandataque ad eum; quorum haec erat summa: sese omnia de pace expertum nihil adhuc effecisse: hoc arbitrari vitio factum eorum, quos esse auctores eius rei voluisset, quod sua mandata perferre non opportuno tempore ad Pompeium vererentur. Scipionem ea esse auctoritate, ut non solum libere quae probasset exponere, sed etiam ex magna parte compellere atque errantem regere posset; praeesse autem suo nomine exercitui, ut praeter auctoritatem vires quoque ad coercendum haberet. Quod si fecisset, quietem Italiae, pacem provinciarum, salutem imperii uni omnes acceptam relatueros.*⁴⁰

(Cezar mu je predao pismo s preporukom za Scipiona. Ovo je bio sadržaj pisma: "Sve sam pokušao da dođe do mira. Što se do sada nije ništa u tom pogledu postiglo, mislim da su oni koje sam bio poslao kao izaslanike za to krivi, jer su se ustručavali da tobože u nezgodno vrijeme iznesu moje poruke Pompeju. Budući da Scipion uživa tako velik ugled u Pompejevim očima, može slobodno reći što misli da je dobro. Osim toga ti, Scipione, možeš njega nagovoriti i odvratiti s kriva puta. Usto, ti si samostalan zapovjednik, pa uz ugled imaš i snage da ga na to primoraš. Ako to učiniš, svi će te kao jedinoga hvaliti za postignuti mir u Italiji, za red u provincijama kao i za spas države.")

Svakako kroz ove navedene primjera se može primjetiti kako su Cezarova apologetska nastojanja imala prije svega za svrhu da sebe prikaže nevinim u odnosu na ostale sudionike građanskog rata i da je on to veoma vješto prezentovao kroz svoje djelo. Cezaru je bilo jasno da ne može opravdati sebe, a da ne optuži druge da su krivi za sukob. Podjednaka krivica za njega

---

³⁹ *Isto.*

⁴⁰ *Isto*, 3.57.

nije dolazila u obzir, pa je kroz cijelo djelo nastojao navoditi primjere u kojima je drugima pripisivao krivnju za sukob.

5.2. *Clementia Caesaris*

Cezar je kao vojskovođa kroz brojne bitke koje je vodio znao biti nemilosrdan prema vanjskim neprijateljima Rima. Međutim, zbog činjenice da se on nije želio predstaviti u lošem svjetlu u Rimu tokom Građanskog rata veoma često je bio milosrdan prema rimskim građanima. Antički pisci Svetonije i Plutarh⁴¹ opisuju Cezara blage naravi koji je sklon opraštanju i pomirenju. Za Cezara se može između ostalog i reći da ga karakteriše jedna riječ, a to je *clementia*⁴² koja u prijevodu znači blagost i milosrđe. Cezaru je *clementia* bila način kako da se predstavi rimskoj javnosti i da kroz nju gradi svoj javni lik. Ona je imala svrhu propagande i ostvarivanja političkih ciljeva tako što bi pokazivanjem milosti neutralizirao strah od odmazde kod svojih protivnika i na taj način bi ih privlačio u svoju stranku.

Već na početku sukoba Cezar postupa s velikim oprezom kako prema stanovništvu koje mu se pokorava tako i prema svojim neprijateljima. Tokom cijelog sukoba Cezar pokazuje milost kako prema običnim vojnicima tako i prema stanovništvu. Njegova milost prema pojedincima bila je možda i prevelika s obzirom da su se među onima koje je poštedito našli i oni koji će ga koštati života.⁴³ Ipak, on nije mogao da uprlja ruke rimskom krvlju, a da za to nije imao dovoljne razloge. Tako dok je pisao *Komentare* Cezar nije zaboravio da spomene da je bio milosrdan prema svojim neprijateljima, a to se može primjetiti kroz brojne primjere.

Takve pojedinačne primjere je Cezar posebno isticao znajući možda da će to ostaviti više dojma na čitaoca nego da opiše koliko i kako je ubijeno neprijateljskih vojnika.⁴⁴ Takav je primjer odmah na početku sukoba kada je kod Auksima došlo do zarobljavanja jednog vojnika imenom Lucija Pupija kojeg je Cezar oslobodio:

---

⁴¹ Antički pisac *Gaius Suetonius Tranquilius* (69.-122.god.) napisao je djelo 12 rimskih careva (*De vita Caesarum*) u kojem je i napisao Cezarovu biografiju. Plutarh (46-127.god.) je grčki pisac koji je poznat po djelu *Usporedni životopisi* u kojem je napisao biografije poznatih Grka i Rimljana između ostalog i Cezarovu.

⁴² *Clementia*, -ae, f. = blagost, milost, milostivost, popustljivost prema drugima i tuđim greškama.

⁴³ Nakon bitke kod Farsale jedan od pošteđenih Pompejevih pristalica bio je i Brut koji će nedugo nakon toga učestvovati u zavjeri koja je za cilj imala ubistvo Cezara.

⁴⁴ Za rimskog građanina nije bilo isto slušati koliko je Cezar ubio Gala i koliko je poginulo rimskih građana u sukobu.

*reliqui ad Caesarem perveniunt, atque una cum eis deprensus L. Pupius, primi pili centurio, adducitur, qui hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pompei antea duxerat. At Caesar milites Attianos collaudat, Pupium dimittit...*⁴⁵

(Dok su ostali otišli k Cezaru. Među njima bio je zarobljen Lucije Pupije i priveden pred Cezara. Prije je bio u vojsci Gneja Pompeja i po časti prvi centurion. Cezar je pohvalio Atijeve vojnike, a Pupija oslobodio...)

Cezaru je važno bilo spomenuti ime vojnika jer na taj način on dopire do običnog čovjeka i to je veoma često radio. Na taj način on je ostavljao dojam da se doista brine i da mu je stalo da ne dođe do bespotrebnog krvoprolića.

Cezar je, pored toga što bi pokazivao milost prema protivnicima napominjao kako su ga u brojnim mjestima dočekivali sa oduševljenjem, pa nije bilo potrebe ni upotrebljavati silu, takav je jedan primjer kada je u pitanju bitka za grad Sulmon gdje su ga građani srdačno dočekali, a i on sam je pokazao milost prema Atiju kojeg je oslobodio:

*Sulmonenses simul atque signa nostra viderunt, portas aperuerunt universique, et oppidani et milites, obviam gratulantes Antonio exierunt. Lucretius et Attius de muro se deiecerunt. Attius ad Antonium deductus petit ut ad Caesarem mitteretur. Antonius cum cohortibus et Attio eodem die, quo profectus erat, revertitur. Caesar eas cohortes cum exercitu suo coniunxit Attiumque incolumem dimisit.*⁴⁶

(Kad su stanovnici grada Sulmona ugledali naše bojne znakove, rastvorili su gradska vrata, te su svi odreda, građani i vojnici, izašli sa srdačnim oduševljenjem Antoniju u susret. Onda su Lukrecije i Atije skočili s bedema. Izveden pred Antonija, Atije je zamolio da ga odvedu k Cezaru. Antonije se s kohortama i Atijem istoga dana u koji je bio krenuo vratio natrag. Cezar je spomenute kohorte ujediniio sa svojim, a Atija otpustio živa i zdrava.)

Prema tome može se potvrditi da se kroz cijelo djelo *Komentara* provlači s vremena na vrijeme nastojanje Cezara da se prikaže prije svega osobom koja vodi računa da se ne dogodi neko veliko zlo pa ni protiv neprijateljskih vojnika. Takav primjer je kod opsade grada Masilje gdje se pismom obraća Treboniju u kojem ga upozorava da pazi da se grad ne zauzme na juriš kako ne bi vojnici sasjekli sve odrasle:

---

⁴⁵ Caes. *Bell. civ.* 1.13.

⁴⁶ *Isto*, 18.

*Caesar enim per litteras Trebonio magnopere mandaverat, ne per vim oppidum expugnari pateretur, ne gravius permoti milites et defectionis odio et contemptione sui et diutino labore omnes puberes interficerent.*⁴⁷

(Već prije je Cezar u pismu bio strogo naredio Treboniju da ne dopusti da se grad na juriš zauzme, jer bi vojnici prezirući odmetništvo i prkos Masiljana, a i ogorčeni zbog svojih dugotrajnih muka, sasjekli sve odraslije.)

Očigledno je da je Cezar dobro vodio računa o tome kako će prikazati svoj odnos prema neprijateljima, a posebno ako bi to bili utjecajni vojnički zapovjednici. Jer svrha je bila da se pokaže kako Cezar nije bio okrutni vojskovođa, a to je najbolje bilo ako bi se dao konkretan primjer njegove milosti. Tako u trećoj knjizi *Komentara* postoji interesantan primjer u kojem Cezar navodi kako je izvjesni Lucije Vibulijae Ruf dva puta bio u zarobljeništvu i oba puta ga Cezar oslobodio, ali da će mu sada dobro doći da preko njega pošalje poruku Pompeju:

*Demonstravimus L. Vibullium Rufum, Pompei praefectum, bis in potestatem pervenisse Caesaris atque ab eo esse dimissum, semel ad Corfinium, iterum in Hispania. Hunc pro suis beneficiis Caesar idoneum iudicaverat, quem cum mandatis ad Cn. Pompeium mitteret, eundemque apud Cn. Pompeium auctoritatem habere intellegebat.*⁴⁸

(Naveli smo kako je konjanički zapovjednik Lucije Vibulije Ruf dvaput bio u Cezarovu zarobljeništvu, ali da ga je on oslobodio. Jedanput se to dogodilo pod Korfinijem, a drugi put u Hispaniji. Cezar je zbog dobročinstava koje mu je učinio upravo njega držao zgodnim da ga s porukom pošalje ka Gneju Pompeju, a uviđao je da on ima utjecaja na njega.)

Cezar se nije ustručavao da pokaže milost i prema vojnicima koji su krvarili protiv njega, pa će biti naveden i jedan primjer Cezarove milosti, a to je nakon što je pobijedio Pompeja u odlučujućoj bici kod Farsale. Cezar je nakon velike pobjede naredio da se vojnici koji su se predali pomiluju i zabranio da im se bilo šta nažao učini:

Caesar prima luce omnes eos, qui in monte consederant, ex superioribus locis in planitiem descendere atque arma proicere iussit. Quod ubi sine recusatione fecerunt passisque palmis proiecti ad terram flentes ab eo salutem petiverunt, consolatus consurgere iussit et pauca apud eos de lenitate sua locutus, quo minore essent timore,

---

⁴⁷ *Isto*, 2.13.

⁴⁸ *Isto*, 3.10.

*omnes conservavit militibusque suis commendavit, ne qui eorum violaretur, neu quid sui desiderarent.*⁴⁹

(U zoru je Cezar zapovjedio svima onima što su stajali na brdu da siđu s uzvisina u ravnicu i da polože oružje. Kad su to bez oklijevanja učinili, a onda pružili ruke, pali ničice na zemlju i plaćući molili za milost, Cezar ih je utješio i zapovjedio im da ustanu. Rekao im je nekoliko riječi o svojoj blagosti da bi se što manje bojali. Sve ih je pomilovao, a svojim je vojnicima rekao da ni jednom protivniku ne učine ništa nažao i da mu ništa ne otmu.)

Premda bi se moglo reći kako je Cezarova *clementia*, pogotovo kad su bili politički protivnici u pitanju, bila primjenjivana isključivo na bezopasne i politički mrtve protivnike ipak se može reći, kako Cezar ni blizu nije pokazao okrutnost koju su ranije demonstrirali Marije i Sula.⁵⁰ Jednostavno nije nastojao da rimske građane, pa makar oni bili i njegovi neprijatelji, drži u strahu svojim nasiljem, a mogao je tako nešto činiti. Mogao je imati proskripcije, mogao se svetiti svim svojim protivnicima i neprijateljima naročito nakon vojnih pobjeda, ali on nije bio Sula⁵¹ i vjerovatno nije želio biti upamćen kao osoba koja bi se svetila drugima zbog toga što su bili njegovi protivnici.

5.3. Cezarove organizacijske i taktičke vještine

Cezar je po mnogo čemu bio izuzetna ličnost, ne samo kao govornik, vojskovođa, političar već i kao dobar organizator i dobar taktičar. Ono što je Cezar imao, a njegovi neprijatelji nisu, jeste iskustvo desetogodišnjeg ratovanja u Galiji gdje je on morao smišljati brojne načine kako, ne samo da vojnički pobjedi neprijatelja, već i da ga nadmudri u taktici. S takvim iskustvom on je ušao u rat donoseći strateške odluke koje su bile ključne za njegovu pobjedu. Tako da on u svojim *Komentarima* nije propustio priliku da pokaže kolike su bile njegove organizacijske i taktičke vještine. Naravno, Cezar ne navodi druge osobe zaslužne za

---

⁴⁹ *Isto*, 3.98.

⁵⁰ Gaj Marije i Lucije Kornelije Sula su u građanskom ratu koji su vodili pokazali veliku okrutnost prema svojim protivnicima koja je kulminirala poznatim Sulinim proskripcijama tj. popisima ljudi koje je trebalo ubiti.

⁵¹ Jacob Abbott u svom djelu *Julije Cezar* navodi pismo koje je Cezar napisao prijatelju i u kojem kaže: *Mnogi pobjednici su navukli na sebe mržnju ljudi svojim okrutnostima, i svi su, kao posljedica neprijateljstava koja su time podstakli, bili spriječeni da dugo uživaju u svojoj vlasti. Sula je bio izuzetak, ali za njegovim primjerom okrutnosti koja je donijela uspjeh nisam voljan da se povedem. Ja ću pobjeđivati na novi način, i milošću i velikodušnošću učvršćivaću vlast koju zadobijem.*

određene poduhvate, ideje ili čak da su njemu predložile određene ideje kako da se neki problem riješi već isključivo je on ta osoba koja je zaslužena za uspjeh i za realizaciju projekta.

Tako postoje primjeri gdje do u detalje iznosi nacрте za svoje radnje znajući da je priprema za bitku važna isto kao i sama bitka. Jedan od tih primjera jeste i nastojanje da spriječi Pompeja da isplovi iz luke Brundizij i gdje objašnjava koje je sve radnje poduzeo. On iznosi svoju ideju na koji način je nastojao spriječiti Pompejeve brodove da izađu iz luke objašnjavajući detaljno plan kako je to uradio:

*...exitus administrationesque Brundisini portus impedire instituit. Quorum operum haec erat ratio. Qua fauces erant angustissimae portus, moles atque aggerem ab utraque parte litoris iaciebat, quod his locis erat vadosum mare. Longius progressus, cum agger altiore aqua contineri non posset, rates duplices quoquoversus pedum XXX e regione molis collocabat.*⁵²

(Zato je Cezar namjeravao zatvoriti izlaz iz brundizijske luke i zapriječiti svaki promet. Nacrt je za te akcije bio ovakav. Ondje gdje je otvor luke bio najuži na obje strane s obale nasuo mnoštvo kamenja i zemlje, jer je na tim mjestima more bilo plitko. Kad je produžio te radove i kad se nasip zbog duboke vode nije održao, počeo je namještati ravno od nasipa dvostruke splavi kojima je dužina i cijela širina iznosila po trideset stopa.)

Iako nije uspio spriječiti Pompeja da isplovi iz luke koji je bez nekih većih problema to uradio, Cezar to nije vidio kao neki veliki neuspjeh niti je svoj građevinski poduhvat smatrao promašajem. Ali on nije samo organizator, već lično nadgleda radove na mostu, prirodne položaje i ono što je najvažnije on je vojskovođa koji zna kako pripremiti vojsku za odbranu i napad. Njegove taktičke vojničke vještine su svakako neupitne pa ih on ne zaboravlja spomenuti kao što je slučaj u bici kod Ilerde kada postavlja vojni red prema protivniku i shvativši da je neprijatelj taj koji je odlučuje o napadu on brzo reaguje i donosi odluku da se pravi tabor:

Pons, qui fuerat tempestate interruptus, paene erat reffectus; hunc noctu perfici iussit. Ipse cognita locorum natura ponti castrisque praesidio sex cohortes reliquit atque omnia impedimenta et postero die omnibus copiis triplici instructa acie ad Ilerdam proficiscitur et sub castris Afranii constitit et ibi paulisper sub armis moratus facit aequo loco pugnandi potestatem. Potestate facta Afranius copias educit et in medio

---

⁵² Caes. *Bell. civ.* 1.25.

*colle sub castris constituit. Caesar, ubi cognovit per Afranium stare, quo minus proelio dimicaretur, ab infimis radicibus montis intermissis circiter passibus CCCC castra facere constituit et, ne in opere faciundo milites repentino hostium incursu exterrerentur atque opere prohiberentur, vallo muniri vetuit, quod eminere et procul videri necesse erat, sed a fronte contra hostem pedum XV fossam fieri iussit.*⁵³

(Most što ga je nevrjeme bilo razrušilo bio je gotovo popravljen. Cezar je zapovjedio da se most noću osposobi za upotrebu. Osobno je pregledao prirodni položaj toga kraja, pa je ostavio svu prtljagu i šest kohorti da budu kao obrana za most i tabor. Sutradan, poredavši vojnike u trostruki bojni red, krenuo je sa svim četama prema Ilerdi. Zaustavio se pred Afranijevim taborom. Tu je neko vrijeme čekao pod oružjem i ponudio neprijatelju bitku u ravnici. Poslije toga Afranije je izveo čete i postavio ih nasred brežuljka ispod tabora. Čim je Cezar uočio da je Afranije taj koji odlučuje hoće li se borba zametnuti, odlučio je 400 koraka daleko od podnožja brda podignuti tabor. Da se ne bi vojnici za vrijeme svoga posla zbog nenadana neprijateljskog napada prestrašili i rad im oko tabora zapeo, nije dopustio da ga utvrde nasipom, jer bi taj stršio te bi ga bilo vrlo lako ugledati izdaleka. Zato je zapovjedio da se s prednje strane prema neprijatelju iskopa jarak u širinu od petnaest stopa.)

Dalje će biti navedeno još primjera u kojima Cezar u prvi plan stavlja taktičko-organizacijske vještine, pa tako postoji primjer gdje prema prirodnom položaju kraja donosi odluku gdje i kako vojnici treba da se utvrde nasuprot Pompeja:

*Quibus rebus cognitis Caesar consilium capit ex loci natura. Erant enim circum castra Pompei permulti editi atque asperi colles. Hos primum praesidiis tenuit castellaque ibi communit. Inde, ut loci cuiusque natura ferebat, ex castello in castellum perducta munitione circumvallare Pompeium instituit.*⁵⁴

(Cezar je za sve to saznao, a onda je prema prirodnom položaju kraja stvorio odluku. Oko Pompejeva tabora stršilo je nekoliko visokih i krševitih brežuljaka. Naredio je da ih vojnici zaposjednu i da tamo podignu neke utvrde. Onda je, ukoliko je priroda dopuštala, povezao utvrde od jednoga mjesta do drugoga i na taj način šancem zatvarao Pompejevu vojsku.)

Cezar je bio svjestan da Pompeja može pobijediti samo jednom velikom bitkom, ali ne po svaku cijenu. Tako pred bitku kod Farsale namjeravao je da primjeni taktiku neprestanog kretanja kako bi protivničku vojsku iscrpio:

---

⁵³ *Isto*, 1.41.

⁵⁴ *Isto*, 3.43.

*Caesar nulla ratione ad pugnam elici posse Pompeium existimans hanc sibi commodissimam belli rationem iudicavit, uti castra ex eo loco moveret semperque esset in itineribus, haec spectans, ut movendis castris pluribusque adeundis locis commodiore re frumentaria uteretur, simulque in itinere ut aliquam occasionem dimicandi nancisceretur et insolitum ad laborem Pompei exercitum cotidianis itineribus defatigaret.*⁵⁵

(Kad je Cezar zaključio da Pompeja ne može uopće navesti na borbu, odlučio je da će ubuduće biti najzgodniji način borbe ako krene odatle i ako bude neprestano na maršu. Na taj je način namjeravao da se prolazeći kroz razne predjele što lakše opskrbi hranom, a ujedno da mu se na maršu pruži prilika sukobiti se s Pompejevom vojskom koja nije bila naviknuta na napor, te da je tako maršem iz dana u dan potpuno iscrpi.)

Međutim, Cezar je brzo promijenio vlastiti naum i vidjevši zgodnu priliku za bitku odlučio je da je vrijeme za konačnu bitku pa vojnicima koji su već bili na izlazi iz tabora govori kako je sad prilika koju neće imati poslije:

*Tum Caesar apud suos, cum iam esset agmen in portis, "differendum est" inquit, "iter in praesentia nobis et de proelio cogitandum, sicut semper depoposcimus; animo simus ad dimicandum parati: non facile occasionem postea reperiemus"; confestimque expeditas copias educit.*⁵⁶

(Kad su se vojnici već nalazili na taborskim vratima, Cezar ovako reče: Zasad moramo odgoditi naš put! Moramo misliti na bitku, jer smo uvijek za njom čeznuli. Budimo u svom srcu spremni za borbu! Takvu zgodu nećemo nikad poslije imati! Poslije tih riječi odmah je izveo čete spremne za bitku.)

Bitka kod Farsale je bila odlučujuća u sukobu Cezar-Pompej i obojica iskusnih vojskovođa su znali da je početak bitke veoma važan. Ovdje je Cezar primjenio taktiku juriša na neprijateljske vojnike koji su stajali, ali interesantno je da Cezar hvali domišljatost vojnika koji su na momenat stali kako ne bi u bitku ušli umorni, a da sebi nije dao zaslugu već njihovom iskustvu. Zatim, odmah ne zaboravlja sebe spomenuti, pa navodi kako im je on zapovijedio, potrčali su, izbacili koplja, trgli mačeve i započeli bitku:

Sed nostri milites dato signo cum infestis pilis procucurrissent atque animum advertissent non concurrere a Pompeianis, usu periti ac superioribus pugnis exercitati sua sponte cursum represserunt et ad medium fere spatium constiterunt, ne consumptis

---

⁵⁵ Isto, 3.85.

⁵⁶ Isto.

*viribus appropinquant, parvoque intermisso temporis spatio ac rursus renovato cursu pila miserunt celeriterque, ut erat praeceptum a Caesare, gladios strinxerunt.*⁵⁷

(Kad su naši vojnici na dani znak uperenih kopalja potrčali i opazili da Pompejevi vojnici ne trče, poučeni iskustvom i uvježbani u prijašnjim bitkama, sami su od sebe stali gotovo na pola, da se ne bi premoreni primakli protivniku. Tako su nekoliko trenutaka pričekali, a onda su ponovo potrčali, izbacili koplja i naglo, kako im je Cezar zapovjedio, trgli su mačeve.)

Ovo su samo neki od primjera u kojima Cezar ističe vlastite zasluge za pobjede u bitkama. Očigledno je da je sebe predstavljao kao vojskovođu koji je brinuo o svim detaljima, konfiguraciji terena, stabilnosti mostova, gradnji utvrda, postavljanju vojnika u vojne redove, povlačenju i napadanju. Sve je uglavnom opravdano pa ako se povlačilo s razlogom se povlačilo, ako je trebalo krenuti pa stati imao se i razlog za to, vojska je bila oružje u njegovim rukama i rijetki su primjeri kada je neko drugi za pobjedu doprinjeo osim njega.

5.4. Odnos Cezara prema Pompeju Velikom

Građanski rat koji je opisao Cezar ima jednu specifičnost koja se provlači kroz cijelo djelo, a to je odnos između Cezara i Pompeja. Njih dvojica su bili politički saveznici, može se slobodno reći i prijatelji da bi vremenom postali otvoreni neprijatelji. Pompej je bio istaknuti vojskovođa i imao je epitet Veliki koji je zaslužio, prije svega, zbog pobjeda nad neprijateljima Rima. Cezar je bio svjestan ugleda koji je Pompej imao u Rimu i njegov prikaz u *Komentarima* imao je za cilj da pokaže kako se on zalagao za mir dok je Pompej bio taj koji je redovno izbjegavao njegove ponude za mir. Cezaru je važno bilo da opravda vlastiti cilj, a najbolje bi bilo ako bi se optužila druga strana za sve što se desilo. Trebalo je prikazati Pompeja u početku više kao osobu na koju su drugi utjecali i samim tim ga prikazati kao vojskovođu bez karaktera. Trebalo je potkopati Pompejevu reputaciju i dokazati koliko je on nedostojan kao vojskovođa.

Tako već u četvrtom poglavlju *Prve knjige Komentara* se može pronaći Cezarovo viđenje zašto se Pompej udaljio od Cezara kada navodi kako su za to krivi njegovi politički neprijatelji:

Ipse Pompeius, ab inimicis Caesaris incitatus, et quod neminem dignitate secum exaequari volebat, totum se ab eius amicitia averterat et cum communibus inimicis in

---

⁵⁷ Isto, 3.93.

*gratiam redierat, quorum ipse maximam partem illo affinitatis tempore iniunxerat Caesari.*⁵⁸

(Štoviše, i Pompej se bio potpuno udaljio od Cezarova prijateljstva jer su ga na to potakli Cezarovi neprijatelji i jer nije htio da mu ijedan protivnik bude ravan u dostojanstvu. Usto se bio pomirio s njegovim i svojim političkim neprijateljima, a te je sam bio uzbunio protiv Cezara dok su još bili u rodbinskim vezama.)

Na ovaj način je Cezar počinje da prikazuje njihov složen odnos koji se zasniva na tome da se Pompej optuži da je krivac za rat s obzirom da je odbio sve ponude za mir i spremao se za rat. Tako je i tokom senatorske sjednice održane izvan Rima Cezar prikazao Pompeja da je već spreman za rat ukoliko dođe do toga s obzirom da već spremnih deset legija:

*Pompeius eadem illa, quae per Scipionem ostenderat agit; senatus virtutem constantiamque collaudat; copias suas exponit; legiones habere sese paratas X,*⁵⁹

(Pompej je zastupao isto mišljenje koje je neizravno bio iskazao preko Scipiona. Pohvalio je hrabrost i postojanost Senata. Izložio je snagu svojih trupa i rekao da ima deset legija u pripravnosti.)

Cezar često naglašava nepravde koje su prema njemu učinjene gdje navodi jednu prema kojoj su njegovi politički neprijatelji zaveli i pokvarili Pompeja:

*Omnium temporum iniurias inimicorum in se commemorat; a quibus deductum ac depravatum Pompeium queritur invidia atque obtreptione laudis suae, cuius ipse honori et dignitati semper faverit adiutorque fuerit.*⁶⁰

(Tad je spomenuo sve nepravde koje su prije učinili njegovi politički neprijatelji. Potužio se što su oni zaveli i pokvarili Pompeja koga je zanimala zavist i želja da umanjuje Cezarovu slavu, iako je on sam uvijek bio sklon da mu pomogne u časti i dostojanstvu.)

Ovdje se može primjetiti kako Cezar s oprezom opisuje svoj odnos prema Pompeju ne predstavljajući ga u negativnom smislu već da su drugi krivi što su oni u sukobu. Pa ubrzo nakon što su Pompejevi izaslanici došli kod Cezara i pravdali ga navodeći kako je njemu država na prvom mjestu, na isti način on šalje poruke Pompeju govoreći kako je njemu dostojanstvo

---

⁵⁸ *Isto*, 1.4.

⁵⁹ *Isto*, 1.6.

⁶⁰ *Isto*, 1.7.

države bilo prvo: *Sibi semper primam rei publicae fuisse dignitatem vitaque potioem.*⁶¹ (Izjavio je da je njemu samo dostojanstvo države bilo prvo i preče od života.)

Ali ono što se može primjetiti jeste da Cezar insistira da je on taj koji želi mir i da se nađe dogovor koji bi zadovoljio obe strane. Takvo nešto moglo bi samo ako se njih dvojica sreli i porazgovarali bez posrednika i zato šalje glasnika Pompeju s porukom kako bi bilo korisno za državu kad bi oni sami raspravili:

*Reducitur ad eum deprensus ex itinere N. Magius Cremona, praefectus fabrum Cn. Pompei. Quem Caesar ad eum remittit cum mandatis: quoniam ad id tempus facultas colloquendi non fuerit, atque ipse Brundisium sit venturus, interesse rei publicae et communis salutis se cum Pompeio colloqui; neque vero idem profici longo itineris spatio, cum per alios condiciones ferantur, ac si coram de omnibus condicionibus disceptetur.*⁶²

(Na maršu su zarobili Numerija Magija iz Kremone, a taj je bio prefekt tehničara Gneja Pompeja. Njega je Cezar natrag vratio Pompeju s porukom: "Budući da do sada nije bilo prilike za dogovor, a kako i sam namjeravam doći u Brundizij, bilo bi korisno za državu i za opće dobro da s tobom porazgovoram. Ne može se isto postići zbog velike udaljenosti kad se preko drugih osoba iznose uvjeti kao kad bismo sami u četiri oka raspravili o svim uvjetima.")

Cezar je taj koji svim silama nastoji da se postigne mir, pa uporno naglašava da je Pompeju upućivao poruke kako da odustanu od sukoba:

*..imprimis, ut ipse cum Pompeio colloqueretur, postulat; magnopere sese confidere demonstrat, si eius rei sit potestas facta, fore, ut aequis condicionibus ab armis discedatur.*⁶³

(Posebno je zahtijevao da sam može s Pompejem razgovarati. To je ovako obrazlagao: osobito se nadam, ako se prilika bude pružila, da će jedan i drugi uz pravedne uvjete odustati od oružana sukoba.)

Međutim, s druge strane nije bilo gotovo nikakvog adekvatnog odgovora koji bi zadovoljio Cezara i on ističe kako nije imao izbora već se upustiti u rat:

---

⁶¹ *Isto*, 1.9.

⁶² *Isto*, 1.24.

⁶³ *Isto*, 1.26.

*Ita saepius rem frustra temptatam Caesar aliquando dimittendam sibi iudicat et de bello agendum.*⁶⁴

(Na kraju je odlučio da mu valja prijeći preko toga i spremi se za rat.)

Premda je Pompej odbio njegove prijedloge, Cezar nije odustajao od pregovora pa je nakon što je ušao u Rim, a Pompej isplovio iz Brundizija za Grčku, održao govor u Senatu u kojem je navodio brojne nepravde koje su prema njemu činjene i da bez obzira na sve to ipak treba uputiti izaslanike za pregovore bez obzira što je Pompej prije u Senatu izrekao kako onome kome se šalju izaslanici daju mu pravo :

*Legatos ad Pompeium de compositione mitti oportere, neque se reformidare, quod in senatu Pompeius paulo ante dixisset, ad quos legati mitterentur, his auctoritatem attribui timoremque eorum, qui mitterent significari.*⁶⁵

(Ipak, treba k Pompeju poslati poslanike za pregovore i ne obzirati se na ono što je on u Senatu izrekao da se onome kome se šalju poslanici zapravo priznaje pravo, a da se boji onaj koji ih šalje.)

Cezar ne propušta da kaže kako tako nešto može govoriti samo nerazborit i slabić: *Tenuis atque infirmi haec animi videri.*⁶⁶ (Cezar misli da tako može govoriti samo nerazborit i slabić.)

Međutim, Cezar nije propustio priliku da pokaže koliko je Pompej bio neodlučan i osoba praznih riječi. Tako je, da bi Pompeja okrivio za rat i ujedno ga pokazao ga nedosljednim u svojim riječima, Cezar naveo primjer kako se Katon vojničkoj skupštini na Siciliji žalio kako ga je Pompej iznevjerio, jer je počeo rat bez pripreme premda mu je rekao kako je sve spremno za rat:

*Quibus rebus paene perfectis adventu Curionis cognito queritur in contione sese proiectum ac proditum a Cn. Pompeio, qui omnibus rebus imparatissimis non necessarium bellum suscepisset et ab se reliquisque in senatu interrogatus omnia sibi esse ad bellum apta ac parata confirmavisset.*⁶⁷

(Kad je sav taj posao bio gotovo završio i kad je čuo za dolazak Kurionov, žalio se u vojničkoj skupštini da ga je iznevjerio i izdao Gnej Pompej te da je bez ikakve

---

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto, 1.32.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Isto, 1.30.

pripreme otpočeo suvišan rat. Međutim, kad ga je on uz druge pitao za to u Senatu, tad je izjavio da je za rat sve pripremio i priredio.)

Kroz ove primjere se može primjetiti kako se Cezar predstavlja, a to je da on nije kriv za sukob, da se on borio za mir i da su drugi, prije svega Pompej, koji se nije usudio s njim susresti, krivi za sukob koji se desio. Gotovo pred sami veliki odlučujući sukob u Grčkoj, Cezar šalje poruke Pompeju preko Lucija Rufa koji je dva puta bio u Cezarovom zarobljeništvu smatrajući ga vrlo prikladnim za tako nešto. Porukom Cezar Pompeju poručuje kako ne bi trebali biti tvrdoglavi s obzirom da su obojica mnogo izgubili u ovom sukobu, pretrpjeli brojne nevolje, izgubili teritorije. Pompej je izgubio Siciliju, Sardiniju i Hispaniju dok Cezar žalio za gubitkom Kuriona i brojnih vojnika:

*Erat autem haec summa mandatorum: debere utrumque pertinaciae finem facere et ab armis discedere neque amplius fortunam periclitari. Satis esse magna utrimque incommoda accepta, quae pro disciplina et praeceptis habere possent, ut reliquos casus timerent: illum Italia expulsum amissa Sicilia et Sardinia duabusque Hispaniis et cohortibus in Italia atque Hispania civium Romanorum centum atque XXX; se morte Curionis et detrimento Africani exercitus tanto militumque deditione ad Curictam.*⁶⁸

(Sadržaj je poruke bio ovaj: "Jedan i drugi moramo dokrajčiti našu tvrdoglavost, zatim da se ne obračunavamo oružjem i da ne izazivamo sudbinu. I jedan i drugi pretrpjeli smo mnoge nevolje. One bi nam mogle biti poukom i opomenom da budemo u bojazni pred novim nesrećama. Ti si istjeran iz Italije, izgubio si Siciliju i obje provincije u Hispaniji; isto tako izgubio si u Italiji i Hispaniji 130 kohorti rimskih građana. Ja opet tugujem zbog Kurionove smrti i zbog gubitka tolikog broja vojnika u Africi kao i zbog predaje vojnika kod Kurikte.)

Ipak rat u kojem su se nadmetali, u to vrijeme dvojica najistaknutijih Rimljana, mogao je biti završen samo pobjedom jednog i porazom drugog. Toga je bio svjestan i sam Pompej pa kada se govorilo o mogućem primirju Pompej izjavio kako mu ne treba život po Cezarovo milosti:

*"Quid mihi," inquit, "aut vita aut civitate opus est, quam beneficio Caesaris habere videbor?"*⁶⁹

---

⁶⁸ Isto, 3.10.

⁶⁹ Isto, 3.18.

(Tad je rekao: „Što će meni život ili građansko pravo što bih ga uživao, kako se čini, po Cezarovoj milosti?“)

Pompej je želio konačnu pobjedu nad Cezarom, ali kada mu je ona bila na dohvat ruke nakon bitke kod Darhija on je nije znao prisvojiti zbog neodlučnosti i straha od zasjede:

*His tantis malis haec subsidia succurrebant, quo minus omnis deleteretur exercitus, quod Pompeius insidias timens...*⁷⁰

(Što nije u takvoj pogibelji izginula sva vojska, zahvaljujemo samo tome što se Pompej bojao zasjede.)

Na kraju sukoba Pompej je doživio poraz kod Farsale izgubivši veći dio svoje vojske i napustio je bojno polje. Ovakav postupak Pompeja Cezar nije propustio da istakne pa navodi kako je Pompej napustio vojnički tabor odbacivši sa sebe zapovjedničke časti. Na ovaj način Cezar želi da prikaže Pompeja kao osobu koja je nedostojna rimskog zapovjednika:

*Pompeius, iam cum intra vallum nostri versarentur, equum nactus, detractis insignibus imperatoris, decumana porta se ex castris eiecit protinusque equo citato Larisam contendit.*⁷¹

(Kad su naši vojnici bili prešli nasip, Pompej je dotrčao do konja, skinuo je znakove zapovjedničke časti i onda izletio na stražnja vrata iz tabora. Odmah je zatim odjahao u Larisu.)

U konačnici Cezar je Pompeja i njegove najbliže saradnike vidio kao krivce za sukob koji on nije želio, ali ipak je morao da učestvuje kako bi odbranio sebe pred rimskim narodom. Plutarh navodi kako je Cezar nakon bitke kod Farsale izgovorio: *To su htjeli! Na to su me silom natjerali zato da ja, Gaj Cezar, pošto sam uspješno okončao najveće ratove, budem čak osuđen od njihovih sudova da sam se odrekao svojih trupa.*⁷² Ove nam Cezarove riječi samo potvrđuju njegovo nastojanje da Pompeja i njegove pristalice prikaže kao jedine krivce, dok on svoju vojsku ne može da izda.

---

⁷⁰ *Isto*, 3.70.

⁷¹ *Isto*, 3.96.

⁷² Plutarh, III, str. 121.

5.5. Cezar i vojnici

Cezar je imao poseban odnos s vojnicima još od svog prvog pohoda u Hispaniji⁷³ kada je zbog svoje hrabrosti i odlučnosti stekao naklonost brojnih legionara. Taj poseban odnos bio je prisutan i kroz cijeli Galski rat gdje je Cezar zajedno sa ostalim vojnicima trpio oskudicu, iznemoglost, stalne napade neprijatelja i svaki put izlazio kao pobjednik. Brojne pobjede u kojima je lično učestvovao dali su mu kod vojnika poseban status koji se nije mijenjao sve do njegove smrti. Međutim, nisu samo njegovo vodstvo i pobjede doprinjele da on kod vojnika ima status imperatora kojeg su oni slijepo slušali, nego i njegov odnos i sama briga prema njima. Cezar je veliku pažnju poklanjao vojnicima znajući da su mu oni velika podrška u njegovim nastojanjima da iz sukoba izađe kao pobjednik. Kada je izbio sukob sa Senatom i Pompejem njegovi vojnici su već biliiskusni ratnici koji su Cezara slijepo slijedili u svim bitkama koje su prethodile. S druge strane on sam je imao zaštitnički odnos prema njima i nikad ih nije kažnjavao nego bi ih ohrabrivao da budu još jači i izdržljiviji. Kroz naredne primjere će biti objašnjeno kako je Cezar prikazao odnos prema svojim vojnicima, od toga kako ih je nastojao da ohrabri kroz držanje govora na vojničkim skupštinama, da pokaže brigu za njih i njegov poseban odnos prema njima.

Ubrzo nakon što je bilo jasno da je sukob neizbježan, Cezar se obraća vojnicima na vojničkoj skupštini gdje im je objasnio ulogu Pompeja i nepravde koje su prema njemu učinjene. Cezar navodi kako je tim govorom ohrabrio vojnike da oni brane čast zapovijednika pod kojim su potčinili Galiju i Germaniju i kako su vojnici XIII legije glasno odobravalikako su spremni braniti njega i narodne tribune:

*Hortatur, cuius imperatoris ductu VIII annis rem publicam felicissime gesserint plurimaeque proelia secunda fecerint, omnem Galliam Germaniamque pacaverint, ut eius existimationem dignitatemque ab inimicis defendant. Conclamant legionis XIII, quae aderat, milites—hanc enim initio tumultus evocaverat, reliquae nondum convenerant—sese paratos esse imperatoris sui tribunorumque plebis iniurias defendere.*⁷⁴

---

⁷³ Godine 61. pr.n.e. Cezar je imenovan za propretora Hispanije, gdje je za kratko vrijeme podvrgnuo rimskoj vlasti Luzitaniju i prvi od rimskih vojskovođa stigao na obale Atlantika. Istakao se kao dobar administrator, ali prije svega vojnici su mu se divili na velikoj hrabrosti i neumornosti pa su ga i proglasili imperatorom.

⁷⁴ Caes. *Bell. civ.* 1.7.

(Čim je poslije tih riječi Cezar osokolio vojnike da brane čast i glas zapovjednika pod čijim su zapovjedništvom devet godina veoma sretno služili državi te tako izvojevali vrlo mnoge uspješne ratove i podjarmili cijelu Galiju i Germaniju, vojnici Trinaeste legije koja je bila prisutna, a koju je u početku nemira pozvao jer druge nisu bile još prispjele, jednodušno su glasno odobraval i objavljivali da su spremni braniti od nepravde svoga zapovjednika i pučke tribune.)

Govori pred vojskom imali su kod Cezara prije svega svrhu da vojnicima podigne moral, da ih ubijedi da su na pravoj strani i da im da ohrabrenje u predstojećim bitkama koje će zajedno da vode. Cezar bez sumnje vrstan govornik⁷⁵ znao je naći način kako vojnicima da održi govor kojim će ih potaknuti da budu njemu slijepo odani i da svoj život njemu stave na raspolaganje. Kada je trebalo da iz Brundizija krene i da se konačno obračuna sa Pompejem, on je održao vojničku skupštinu na kojoj je rekao kako su došli do kraja muka i da trebaju da se nadaju pobjedi i njegovoj velikodušnosti tj. njegovoj nagradi. A koliko su njemu vojnici bili odani napominje kako su svi uglas vikali šta god da zapovijedi oni će izvršiti:

*Caesar, ut Brundisium venit, contionatus apud milites, quoniam prope ad finem laborum ac periculorum esset perventum, aequo animo mancipia atque impedimenta in Italia relinquerent, ipsi expediti naves conscenderent, quo maior numerus militum posset imponi, omniaque ex victoria et ex sua liberalitate sperarent, conclamantibus omnibus, imperaret, quod vellet, quodcumque imperavisset, se aequo animo esse facturos.*⁷⁶

(Kad je Cezar došao u Brundizij, održao je vojničku skupštinu na kojoj je ovo kazao: „Kad ste gotovo prispjeli do kraja muka i pogibelji, ostavite mirne duše roblje i prtljagu u Italiji, a sami se bez tovara ukrcajte na lađe da bi se što veći broj vojnika mogao ukrcati. Nadajte se pobjedi i vjerujte mojoj darežljivosti“. – Poslije tih riječi svi su vikali: „Zapovjedi nam što želiš! Što god budeš zapovjedio, mi ćemo dragovoljno izvršiti!“)

Cezara nisu pokolebali ni rijetki porazi njegovih vojnika, pa bi i u takvoj situaciji iznalazio način kako da vojnicima vrati moral i da ih usmjeri ka pobjedi. Primjer toga je da je nakon što je njegova vojska doživjela poraz pod Dirahijem on održao govor vojnicima

---

⁷⁵ Vinzenti, 17. - Cezar je na otoku Rodos, u školi Apolonija Malona učio govorništvo tj. umijeće govora i uvjeravanja riječima, tako da prisutni povjeruju u ispravnost govornikove istine. To je korisno, bilo kad je potrebno na Forumu navesti narod u bludnju, bilo na bojnopolju kad je potrebno vojnike navesti da po cijenu života slijede put koji vodi pobjedi. Cezar je u toj umjetnosti bio majstor.

⁷⁶ Caes. Bell. civ. 3.6.

napominjući im da ne budu malodušni zbog toga već da je usporede sa značajem mnogih sretnih bitaka koje su imali:

*Itaque uno tempore praesidiis omnibus deductis et oppugnatione dimissa coactoque in unum locum exercitu contionem apud milites habuit hortatusque est, ne ea, quae accidissent, graviter ferrent neve his rebus terreterentur multisque secundis proeliis unum adversum et id mediocre opponerent.*⁷⁷

(Zato je istodobno opozvao sve posade i odustao od opsjedanja. Onda je okupio sve vojnike na jednom mjestu i tada im održao govor. U svome govoru opomenuo ih je da se ne žaloste odviše zbog onoga što su nedavno proživjeli. Preporučio im je da zbog toga ne budu malodušni, već da jednu nesretnu bitku usporede sa značajem tolikih sretnih bitaka.)

Cezar je nastojao da vodi računa o vojnicima što se može vidjeti iz primjera u kojima on pokazuje koliko vodi brigu da vojnici ne trpe suviše napor i da se ne izlažu prevelikoj i pogibeljnoj opasnosti. Tako nakon završenih priprema za dalje borbe on vojnicima daje zasluženi dopust kako bi se mogli odmoriti pa navodi:

*His rebus confectis Caesar, ut reliquum tempus a labore intermitteretur, milites in proxima municipia deducit.*⁷⁸

(Kad je završio pripreme, Cezar je odveo vojnike u najbliže municipije da se za preostalo vrijeme odmaraju od napora.)

Također, Cezar navodi kako u situaciji kada je neprijatelju prekinuo dovoz hrane, zašto da svoje vojnike gubi i da ih izlaže ranjavanju i zašto da iskušava sreću kad vojskovođa dolikuje da promišljenošću pobedi nego mačem. Žalostan je zbog građana koji moraju da ginu i on ih želi zdrave i nepovrijeđene:

*Caesar in eam spem venerat, se sine pugna et sine vulnere suorum rem conficere posse, quod re frumentaria adversarios interclusisset. Cur etiam secundo proelio aliquos ex suis amitteret? cur vulnerari pateretur optime de se meritis milites? cur denique fortunam periclitaretur? praesertim cum non minus esset imperatoris consilio superare quam gladio. Movebatur etiam misericordia civium, quos interficiendos videbat; quibus salvis atque incolumibus rem obtinere malebat.*⁷⁹

---

⁷⁷ Isto, 3.73.

⁷⁸ Isto, 1.32

⁷⁹ Isto, 1.72.

(Cezar se nadao da će bez borbe i bez krvavih rana svojih vojnika učiniti ono što je namjeravao, jer je već neprijatelju prekinuo dovoz hrane. Onda čemu bi nekoga od svojih vojnika, pa i za bitku koja bi sretno završila, morao izgubiti? Zašto da svoje hrabre vojnike izloži ranjavanju? I na kraju, zašto da iskušava sreću? Pogotovo kad vojskovođa dolikuje da pobijedi prije razboritošću nego mačem? Bilo mu je žao građana koji su morali ginuti. Želio je da ih održi žive i zdrave i na taj način ostvari svoj naum.)

Dat je još jedan primjer u kojem se Cezar ne libi da istakne kako je naredio taktičko povlačenje svojih vojnika s ciljem da ih sačuva od bespotrebne pogibije:

*Caesar, cum suos ex omnibus partibus vulnerari videret, recipere se iussit et loco excedere. Erat per declive receptus. Illi autem hoc acrius instabant neque regredi nostros patiebantur, quod timore adducti locum relinquere videbantur.*⁸⁰

(Kad je Cezar opazio da se njegovi vojnici ne mogu sa svih strana obraniti od napadaja, zapovjedio im je da uzmaknu i da se povuku s onoga mjesta. Put se spuštao strminom. Zato su protivnici oštrije napadali na naše; štoviše, nisu im dopuštali uzmak jer su pretpostavljali da od straha napuštaju borbene položaje.)

Ne može se Cezaru zamjeriti da je kroz svoje *Komentare* nastojao da istakne svoju brigu za vojnike kada znamo koliku je u Rimskoj Republici važnost imala vojska. Njegovo isticanje brige o njima ima svakako za cilj da stvori o sebi sliku vojskovođe kojem je prije svega stalo do vojnika. Takva slika je stalno prisutna i ona se ne mijenja kroz čitav narativ *Komentara* kada je u pitanju odnos Cezar-vojnici.

---

⁸⁰ *Isto*, 3.45.

ZAKLJUČAK

Gaj Julije Cezar je bio čuveni rimski vojskovođa, državnik, političar kao i autor djela *Commentarii de bello civili*. U ovom radu je obrađena tema sa naslovom Elementi memoarske književnosti u *Commentarii de bello civili*, gdje je cilj bio prikazati književne elemente koji bi jasno dali sliku Cezarovog djela kao memoarske književnosti. Njegovo djelo predstavlja memoarsku književnost, premda je Cezar, želeći da bude objektivan, upotrebljavao treće lice što svakako nije uobičajno za memoare. Objavljivanjem svojih *Komentara* imao je dugoročne ciljeve koji su mu trebali pomoći prije svega u političkom svijetu Rima u kojem je bilo važno imati veliki broj pristalica. *Komentari* su u osnovi imali propagandnu djelatnost koja jeste imala za cilj da se sam Cezar prikaže u puno boljem svjetlu u odnosu na njegove protivnike i da na taj način stekne veliki broj sljedbenika.

U ovom radu prikazani su elementi koji najbolje odražavaju nastojanje Cezara da se predstavi Rimu vojskovođom koji je drugačiji i bolji od svih drugih. Cezar je prije svega nastojao opravdati sebe i kroz cijelo djelo se provlače njegovi apologetski stavovi u kojima se on borio za mir, a drugi, prije svega Pompej i Senat, su odbijali sve njegove prijedloge za mir. Cezar je, svjestan činjenice da će se njegovi *Komentari* čitati u svim krugovima rimskog društva, dobro pazio da sebe predstavi nevinim i dobronamjernim, dok nije štedio svoje političke neprijatelje.

Kako bi prikazao svoju pozitivnu stranu nije zaboravljao spomenuti koliko je bio milosrdan prema neprijateljima što je poznato kao *clementia Caesaris*. Njegova *clementia* prisutna je kroz cijele *Komentare*, pa je moguće vidjeti koliko je bio milosrdan kako prema običnom vojniku tako i prema vojničkim zapovjednicima. Međutim, treba napomenuti da je Cezar davanjem milosti i opisujući to kroz *Komentare* imao cilj da se pred narodom, Senatom, prijateljima i neprijateljima, jer su Cezaru svi važni bili, prikaže kao osoba koja ne želi biti upamćena po nasilju nad rimskim građanima.

Izdvojeni su određeni primjeri u kojima je isticao svoje organizacijske i vojničke sposobnosti koji su, napominjemo, najviše naglašavali njegovo isticanje sebe kao ključne osobe za svaki uspjeh.

Kada je u pitanju odnos Cezara i Pompeja, treba naglasiti da su njih dvojica bili politički saveznici, prijatelji i porodično povezani da bi sve to nestalo odlukom Cezara da krene protiv Senata, a Pompeja da stane na stranu Senata. Ne može se reći da Cezar nije cijenio i poštovao Pompeja, ali kroz tri knjige su izdvojeni primjeri u kojima je Cezar nastojao da prikaže Pompeja krivcem za sukob kao i osobu na koju su drugi imali veliki utjecaj. Prema Cezaru osnovni razlog zašto se sukob nije zaustavio jeste taj da Pompej nije želio razgovarati o bilo kakvoj Cezarovoj ponudi mira. On je optužujući Pompeja da ne želi mir samim tim sebe pravdao za sukob koji se desio, a koji on nije želio.

Na kraju je dat prikaz odnosa između Cezara i njegovih vojnika za koji se može reći da je bio poseban i da je Cezaru glavni oslonac u sukobu sa Pompejem i Senatom bila upravo vojska. Imao je veliko povjerenje u svoje vojnike i znao je da ga neće iznevjeriti. Cezar u *Komentarima* nije propustio priliku da taj odnos prikaže u svoju korist pa su izdvojeni primjeri u kojima je prikazana odanost vojnika prema njemu, njegova briga za vojnike i njihovo zdravlje te da ne bi bespotrebno ginuli. Svoj odnos prema vojnicima i njihov odnos prema njemu prikazao je na taj način kao da su jedna cjelina i da imaju iste ciljeve. Naravno, vojska je Cezaru bila sredstvo preko kojeg će ostvariti svoje ciljeve i ona mu je bila glavni oslonac preko kojeg će doći na vlast.

Na kraju se može istaknuti kako je Cezar napisao *Komentare* da bi opravdao sebe pred građanima Rima u Građanskom ratu i kako se kroz cijelo djelo protežu memoarski elementi u kojima je Cezar ili pravdao sebe ili sebe veličao. Cezar je od pisma Senatu i početka sukoba do konačne pobjede nad Pompejom uvijek isticao sebe i svoje zasluge i na taj način je ustvari pisao svoje memoare koji su nama dali obilje dragocijenih informacija i koje su daleko vrijednije nego što bi u njima mogli zamjeriti Cezaru što je s vremena na vrijeme bio previše subjektivan. Ipak, on je pisao o svojim pohodima, o svojim vojnicima, o svojim neprijateljima i na kraju, ako je i bio dobar manipulator i svoje *Komentare* iskoristio za svoju propagandu - jer je želio doći na vlast - bio je ispred svog vremena.

Bibliografija

Izvori:

1. C. Julii Caesaris *De bello civili*, Caesars civil war by B. Periin 1899.
2. Caesar, *The Galic war*, with an english translation by H.J.Edwards, Cambridge,1958.
3. M.Tulli Ciceronis, *Brutus*, Edited by Charles Beck, Cambridge, 1853.

Literatura:

1. Abbot, Jacob, *Julije Cezar*, Karupović, Beograd, 2005.
2. Budimir, M.-Flašar, M. *Pregled rimske književnosti*, Zavod za izdavanje zdžbenika NRS, Beograd, 1963.
3. F.E. Adcock, *Caesar as man of letters*, Cambridge at the university press, 1956.
4. Marević, Jozo, *Latinsko-hrvatski enciklopedijski riječnik*, Zagreb 2000.
5. Oton Gorski i Niko Majnarić, *Grčko-hrvatskosrpski rječnik*, zagreb 1960.
6. *Oxford Latin Dictionary*, Clarendon Press, Oxford, 1968.
7. Peer, Ayelet, *Julius Caeasars Bellum Civile and the Composition of a New Reality*, Ashgate Tel Aviv University, 2015.
8. Plutarh, *Usporedni životopisi I, II, III*, prevod Zdeslav Dukat, Zagreb, 1988.
9. The Loeb clasical library, *Caesar the civil wars* with an english translation by A.G. Peskett 1957.
10. Vinzenti, Lorenzo, *Cezar*, Alfa Zagreb, 1976.

Sadržaj

UVOD.....	3
1. Biografija Gaja Julija Cezara	5
2. Tema i radnja u <i>Commentarii de bello civili</i>	8
3. Cilj i svrha djela <i>Commentarii de bello civili</i>	10
4. Komentari kao književna vrsta u antici	12
5. Elementi memoarske književnosti u <i>Commentarii de bello civili</i>	15
5.1. Apologetski primjeri memoarske književnosti u <i>Commentarii de bello civili</i>	16
5.2. <i>Clementia Caesaris</i>	21
5.3. Cezarove organizacijske i taktičke vještine	24
5.4. Odnos Cezara prema Pompeju Velikom.....	28
5.5. Cezar i vojnici.....	34
ZAKLJUČAK	38
Bibliografija	40